

ΟΜΑΔΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Α' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΚΥΚΛΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Θέμα εργασίας : «*Θεοί , Μύθοι και μετάβαση στην πατριαρχία στην αρχαία ελληνική κοινωνία*»

ΜΑΪΟΣ 2014

Πρόλογος και σκοποθεσία της εργασίας

Αναφορικά με την επιστημολογική ταυτότητα του θέματος μας πρέπει αρχικά να επισημάνουμε πως αυτό σχετίζεται άμεσα με το μάθημα της Αρχαίας Ιστορίας της Α' Λυκείου αλλά και με το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, των Θρησκευτικών και της Λογοτεχνίας (ο ρόλος των φύλων μέσα από τα κείμενα). Μεθοδολογικά, η εργασία εμπίπτει κατά κύριο λόγο στον κύκλο των «Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών» αλλά έχει άμεση σχέση και με τον κύκλο «Τέχνη και Πολιτισμός», ενώ για την αποπεράτωση της αξιοποιήθηκαν η ερμηνευτική και η περιγραφική μέθοδος (άντληση στοιχείων από έρευνες ιστορικού κυρίως χαρακτήρα, από βιβλία και άρθρα ευρισκόμενα σε ηλεκτρονική μορφή στο διαδίκτυο). Κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης και της επεξεργασίας του υλικού ακολουθήθηκε η ομαδοσυνεργατική μέθοδος μέσω του χωρισμού της ομάδας μας σε τέσσερις υποομάδες οι οποίες ανέλαβαν τη διερεύνηση των αρχαίων μύθων σχετικά με τους σημαντικότερους θεούς των αρχαίων Ελλήνων, την επισκόπηση των βασικότερων κοινωνικών χαρακτηριστικών και αλλαγών από τη Νεολιθική Εποχή μέχρι τα Κλασσικά χρόνια, τη συγκριτική ανίχνευση πατριαρχικών και μητριαρχικών στερεοτύπων στους αρχαίους ελληνικούς θείκους μύθους και την επισήμανση κάποιων αρχαίων λατρευτικών επιβιώσεων στη χριστιανική θρησκεία. Σκοπός της εργασίας ήταν μια βαθύτερη κατανόηση της ιστορικής διαμόρφωσης της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και της αλληλεξάρτησης της με τις οικονομικές, πολιτικές και οικογενειακές αλλαγές της αρχαίας κοινωνίας στο διάβα από τη Νεολιθική μέχρι την ύστερη Κλασσική Εποχή, όπως και η αναγνώριση ορισμένων βασικών αρχαίων λατρευτικών πρακτικών και συμβολισμών που κληροδοτήθηκαν αυτοίσοι στη χριστιανική λατρεία κατά την ύστερη αρχαιότητα. Οι μαθητές/τριες που έλαβαν μέρος στην παρούσα εργασία είναι οι Περικλής Μουστάκας, Σναγκοβεάνου Αλέξανδρος, Ντούτκο Κόνραντ, Μουμτζέλης Χάρης, Κομιάτης Νίκος, Στέφου Δήμητρα, Δήμα Αγγελική, Δήμα Χρύσα, Πενή Αθανασία, Σκέμπι Αρβιόλα, Αμπντούλ Σούλη, Ζάρκα Κλεοπάτρα, Ζιόμεκ Ιζαμπέλα, Κάβκα Βαρβάρα, Κολέτσου Χρύσα και Κολέτσου Κατερίνα με υπεύθυνο καθηγητή το φιλόλογο Φίλιππο Αθανασόπουλο.

Νεολιθική Εποχή(30.000π.Χ.- 3.000/2.000π.Χ.)

Αν θέλουμε να κωδικοποιήσουμε εισαγωγικά στην εργασία μας τα βασικά γνωρίσματα της οικονομικής, κοινωνικής οργάνωσης και του πνευματικού –

θρησκευτικού πολιτισμού των Νεολιθικών χρόνων και των χρόνων της Χαλκοκρατίας, παρατηρούμε τα παρακάτω :

- Τροφосуλλεκτική και θηρευτική οικονομία
- Μικρές ανθρώπινες ομάδες με στενούς οικογενειακούς δεσμούς
- Μητριαρχικές ομάδες
- Ταύτιση της κοινωνίας με την οικογένεια
- Ισοτιμία ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας
- Θρησκεία ο τοτεμισμός(μαγική ταύτιση του ζώου-θηράματος με τους ανθρώπους που το καταναλώνουν) και η μαγεία
- Επινόηση της γεωργίας/ παραγωγική οικονομία(10.000π.Χ.) πρώτες μητριαρχικές θεότητες

Ο τρόπος οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας επικαθορίζει τη μορφή της οικογένειας, των πολιτικών θεσμών, τη θρησκεία και τις ιδεολογίες των ανθρώπων. Κατά την πρώτη φάση της νεολιθικής περιόδου που η οικονομία είναι τροφосуλλεκτική η έλλειψη ιδιοκτησίας και παραγωγικών πλεονασμάτων, όπως και ο ξεχωριστός ρόλος της γυναίκας στην αναπαραγωγή του ανθρώπινου είδους, οδηγούν στην απουσία διακριτών κοινωνικών τάξεων και στην μητριαρχική οργάνωση των ανθρώπινων ομάδων. Σχηματικά, παρατηρείται η παρακάτω εικόνα :

Τροφосуλλεκτική/θηρευτική οικονομία

- Μητριαρχική κοινωνία
- Κυριαρχία μαγείας, τοτεμισμού
- Απουσία ιδιοκτησίας
- Απουσία ξεχωριστών κοινωνικών τάξεων

Μετά τη σταδιακή εξάπλωση της γεωργίας παγιώνεται η μητριαρχική συγκρότηση λόγω του ιδιαίτερου ρόλου των γυναικών στην καλλιέργεια των πρώτων αγρών η οποία έχει ως αντίκτυπο οι πρώτες θρησκείες να δίνουν κεντρική εξέχουσα θέση σε μια Μεγάλη γυναικεία Θεότητα που ταυτίζεται με τη Μάνα Γη , όπως αποδεικνύεται από τα πολυάριθμα γυναικεία ειδώλια σε σπήλαια της εποχής. Αυτή η Θεά- Μάνα Γη θα κυριαρχήσει και στο μεγαλύτερο μέρος της Εποχής του Χαλκού, παίρνοντας διάφορα ονόματα από τόπο σε τόπο. Στη διάρκεια της Χαλκοκρατίας η άνοδος της γεωργικής παραγωγικότητας και η τελειοποίηση των όπλων σταδιακά οδήγησαν στην εμφάνιση της ατομικής ιδιοκτησίας, στην εμφάνιση διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και στην επιβολή της ανδρικής πρωτοκαθεδρίας στην οικογενειακή και πολιτικοκοινωνική οργάνωση, πράγμα που είχε αντίκτυπο και στη θρησκεία καθώς δίπλα στη Μεγάλη Θεά εμφανίστηκαν ανδρικές θεότητες οι οποίες στην ύστερη χαλκοκρατία και μετά το 1000 π.Χ επισκίασαν οριστικά τις παλιότερες μητριαρχικές θεότητες.

Σχηματικά, παρατηρείται η παρακάτω εικόνα :

Παραγωγική οικονομία

- Μόνιμη εγκατάσταση
- Μητριαρχία
- Χαμηλή παραγωγικότητα
- Συλλογική ιδιοκτησία
- Κυριαρχία γυναικείου πανθέου οι οποίες ταυτίζονται με τη Μητέρα Γη

Εποχή του Χαλκού(3.000/2.000π.Χ. -1.100π.Χ.)

- Επινόηση χάλκινων εργαλείων
- Εξημέρωση ζώων
- Κυριαρχία της γεωργίας
- Φυλετική κοινωνία Ανταλλαγή προϊόντων
- Φύλαξη αποθεμάτων σε αποθήκες
- Βαθμιαία εμφάνιση κοινωνικών τάξεων
- Σκοτώνουν τους αιχμάλωτους ή γίνονται θυσία για τις θεές
- Εμφανίζεται η δουλεία(σκλάβες γυναίκες)
- Δημιουργία κοινωνικών τάξεων
- Δημιουργία ανδρικών θεοτήτων και κυριαρχία τους
- Η κοινωνία οργανώνεται όχι φυλετικά αλλά πολιτικά(κράτος)
- Δημιουργία αυτοκρατοριών
- Διευκόλυνση Μονοθεϊσμού

Κατά τη νεολιθική εποχή η κυρίαρχη μορφή λατρείας ήταν ο λεγόμενος τοτεμισμός ο οποίος άφησε βαθιά ίχνη στις μεταγενέστερες εποχές μέσω των εθίμων λατρείας ιερών δέντρων, λίθων και στηλών. ¹

Τοτεμισμός

Όρος για τα φαινόμενα των ανθρώπινων σχέσεων με ένα ζώο, φυτό ή φυσικό φαινόμενο. Κάθε γενιά έχει το δικό του τοτέμ. Ο τοτεμισμός είναι μυστικός δεσμός μεταξύ των ανθρώπων και των άλλων όντων. Είναι από τους πιο δημοφιλείς τρόπους για την ένδειξη σχέσεων ανθρώπων και ζώων ή και άλλων φαινομένων ως προστάτης της οικογένειας. Ήταν συνήθως ξύλινα κρεμασμένα σε στύλους ή κράνη, που χρησιμοποιούν στον πόλεμο. μπορούσαν επίσης να είναι βαμμένα σε δερματα ζώων ή ζωγραφισμένα στο έδαφος. Υπήρχαν οι περιπτώσεις που το τοτέμ ήταν το τατουάζ στο σώμα. ²

Αναπαράσταση του Διονύσου με το τοτέμ του δέρματος του πάνθηρα σε ερυθρόμορφη κλασσική κύλικα

¹ Δ. Θεοχάρης, *Νεολιθικός Πολιτισμός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993, σελ. 24-36, 63-68
Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμος Α', σελ. 54-73,82-85

² G. Thomson, *Η Αρχαία Ελληνική Κοινωνία. Το Προϊστορικό Αιγαίο*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1989, σελ. 20-28, 99-108

Ινδιάνικο λατρευτικό τοτέμ αετού από την Αμερική

Αζίλοι λίθοι της νεολιθικής εποχής , τοτεμικά λατρευτικά αντικείμενα

Μινωικός πολιτισμός και Θρησκεία

Από τις αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ ο πληθυσμός στην Κρήτη βαθμιαία αυξάνεται, η γεωργία και η κτηνοτροφία γίνονται πιο συστηματικές και οι κάτοικοι οργανώνονται σε μικρούς οικισμούς. Οι μινωίτες έχουν επαφή με άλλες περιοχές του Αιγαίου και της ανατολικής Μεσογείου, όπως οι Κυκλάδες, η Κύπρος και η Αίγυπτος, με τις οποίες εμπορεύονται διάφορα προϊόντα. Εξάγουν λάδι, κρασί, ξυλεία, λίθινα αγγεία, ίσως υφάσματα και δέρματα. Εισάγουν μέταλλα ή πρώτες ύλες για την κατασκευή όπλων, εργαλείων και καλλιτεχνημάτων, όπως χαλκό από την Κύπρο και άργυρο από τις Κυκλάδες.

Έτσι, μερικοί οικισμοί αποκτούν σιγά σιγά μεγαλύτερη έκταση και πλούτο από τους άλλους. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί, γύρω στο 2000 π.Χ στη μεγαλύτερη αλλαγή στην ιστορία του Μινωικού πολιτισμού με την εμφάνιση των πρώτων ανακτόρων. Γύρω τους αναπτύσσονται μεγάλοι οικισμοί που μπορούν να χαρακτηριστούν πόλεις. Μέχρι σήμερα είναι γνωστά με βεβαιότητα 4 τέτοια ανάκτορα, στην Κνωσό, την Φαιστό, τα Μάλλια και την Ζάκρο. Τα πρώτα ανάκτορα καταστρέφονται γύρω στο 1700 π.Χ από σεισμό και ξαναχτίζονται πιο επιβλητικά. Η περίοδος των δεύτερων, νέων ανακτόρων (1700-1450 π.Χ) είναι αυτή της μεγαλύτερης ακμής του μινωικού πολιτισμού. Την εποχή αυτή οι Μινωίτες κυριαρχούν στο Αιγαίο, όπου ιδρύουν αποικίες (Κύθηρα, Ρόδος) και

έχουν στενές σχέσεις με την ηπειρωτική Ελλάδα, επηρεάζοντας έντονα το μυκηναϊκό πολιτισμό που κάνει τότε την εμφάνιση του.³

Πρέπει αρχικά να τονιστεί ότι η μινωική θρησκεία είναι ολιγοπρόσωπη και βασιζείται στον κύκλο της βλάστησης. Η “Μεγάλη Μητέρα Θεά”, η θεά της γονιμότητας, προσωποποιεί την αρχέγονη λατρεία της φύσης, ενώ ο “Νεαρός Θεός” προσωποποιεί τον κύκλο της βλάστησης και γεννιέται, πεθαίνει και ανασταίνεται κάθε χρόνο. Η σχέση μεταξύ των δύο αυτών προσώπων δεν είναι πάντα η ίδια : άλλοτε η μεγάλη θεά παντρεύεται το νεαρό θεό, και αυτός ο “ιερός γάμος” αποτελεί μία από τις κορυφαίες στιγμές του τελετουργικού δράματος της μινωικής θρησκείας, καθώς ο νεαρός θεός πεθαίνει λίγο μετά το γάμο.

Άλλοτε πάλι η μεγάλη θεά έχει τη μορφή της “κουροτρόφου”, δηλαδή της μητέρας που κρατά στα χέρια της το βρέφος της, οπότε και ο νεαρός θεός έχει τη μορφή του θείου αυτού βρέφους. Άλλοτε πάλι η σχέση τους είναι αδελφική ή παρουσιάζονται ως μία ακαθόριστη συντροφιά και συνοδεία. Το γεγονός αυτό των ποικίλων σχέσεων μεταξύ των δύο θεοτήτων δεν πρέπει να μας ξενίζει, καθώς το θείο ζευγάρι που κυριαρχεί στους θρησκευτικούς μύθους των ανατολικών και αιγυπτιακών λαών παρουσιάζει επίσης τις ίδιες ποικίλες σχέσεις.

Τα ονόματα που είχαν οι δύο αυτές θεότητες μας είναι γνωστά από τη μεταγενέστερη γραπτή παράδοση και σχετίζονται με τις ποικίλες, πολλαπλές φύσεις που συγκεντρώνουν τα δύο αυτά πρόσωπα. Η μινωική γυναικεία θεότητα ονομάζεται λοιπόν **Δικτύοννα** (από το ιερό όρος Δίκτυ, όπου αυτή λατρευόταν και όπου γεννήθηκε ο νεαρός θεός) ή **Βριτόμαρτος**, που σημαίνει “γλυκεία παρθένος”, ενώ η ανδρική θεότητα λεγόταν **Βελχανός** και **Υάκινθος**, δηλώνοντας πάλι τη διπλή της υπόσταση: πότε ο θεός αυτός είναι ισχυρός και δαμαστής των θηρίων και πότε αδύνατος, σα βρέφος και σα λουλούδι.

Οι υποστάσεις της γυναικείας θεότητας μας είναι γνωστές από παραστάσεις της σε σφραγίδες, ειδώλια, δακτυλίδια και αλλού. Η θεά λοιπόν παρουσιάζεται στην κορυφή ενός βουνού ανάμεσα σε λιοντάρια, ως “**Ορειά Μητήρ**” (“ουράνια μητέρα”, ονομασία που μας είναι γνωστή από μεταγενέστερες γραπτές πηγές) ή ως κυρία των θηρίων, δηλαδή ως “**Πότνια Θηρών**”. Άλλοτε πάλι κρατά στα χέρια της φίδια που δηλώνουν τη χθόνια ιδιότητά της.

Ορισμένες φορές παρουσιάζεται καθισμένη κάτω από το ιερό δέντρο της ή συνοδεύεται από ιερά

Χρυσό δακτυλίδι από μινωικό τάφο στα Ισόπατα, όπου παριστάνεται λατρευτική σκηνή της Μεγάλης Μητέρας Θεάς. Μουσείο Ηρακλείου

Ειδώλιο θεάς από φαγεντιανή, η περίφημη «θεά των όφρων» από το ανάκτορο της Κνωσού. 1600 π.Χ. Μουσείο Ηρακλείου

³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμος Α', σελ. 134-140, 190-200, 221-231
R. Treuil-P. Darque- J. Poursat – G. Touchais, *Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1996, σελ. 219-224, 229-233, 295-298, 328-335

περιστέρια που κάθονται πάνω στο κεφάλι της ή φτεροκοπούν γύρω από τους ώμους της. Άλλοτε κρατά στα χέρια της ή έχει στα μαλλιά της το γονιμοποιημένο λουλούδι της “μήκωνος της υπινοφόρου” που ηρεμεί τα βρέφη, ή παρουσιάζεται ως “κουροτρόφος”, δηλαδή ως μητέρα που κρατά στην αγκαλιά της το θείο βρέφος. Ορισμένες φορές παριστάνεται ως “πρόμαχος”, πολεμική δηλαδή θεότητα που κρατά το σπαθί της, και άλλοτε, εικονίζεται στην πρύμνη πλοίου να ταξιδεύει.

Πολλές από τις ιδιότητες και τα σύμβολα των μινωικών θεοτήτων κληροδοτήθηκαν σε θεούς του ελληνικού πανθέου, όπως στην Αθηνά, την Δήμητρα, την Άρτεμη, την Αφροδίτη, ενώ το θείο βρέφος, ο γιος και σύζυγος της Μεγάλης Θεάς αργότερα ταυτίστηκε με πολλά λατρευτικά και μυθολογικά στοιχεία του Δία, του Απόλλωνα και του Ποσειδώνα. Αντίστοιχα πολλές μινωϊκές τελετουργίες και ιερά σύμβολα όπως ο ταύρος, τα διπλά κέρατα, τα φίδια και τα πουλιά υιοθετήθηκαν από τους Έλληνες της μυκηναϊκής εποχής και των αρχαϊκών και κλασσικών χρόνων που ακολούθησαν, μολονότι τότε αναβαθμίστηκαν κατά πολύ τα πατριαρχικά στοιχεία και ο ρόλος και η δύναμη των ανδρών Θεών. ⁴

Οι Μητριαρχικές θεότητες του ομηρικού Δωδεκαθέου

Η Αφροδίτη

Ζωγραφική αναπαράσταση της Αφροδίτης σε ροκοκό πίνακα (18^{ος} αιώνας)

Η γέννηση της Αφροδίτης

Σύμφωνα με τον ομηρικό μύθο γεννήθηκε στην Πέτρα του Ρωμιού, μια ακτή της Πάφου στην Κύπρο. Σπρωγμένη από το Ζέφυρο στη θάλασσα, η θεά καλλωπίστηκε από τις θεραπαινίδες της Ώρες και μεταφέρθηκε στον Όλυμπο, όπου παρουσιάστηκε στο Δία και τους υπόλοιπους θεούς. Σύμφωνα με την εκδοχή του Ησίοδου, η Αφροδίτη γεννήθηκε στα ανοιχτά των Κυθήρων από τον αφρό που δημιούργησαν τα γεννητικά όργανα του Ουρανού πέφτοντας στη θάλασσα μετά τον ακρωτηριασμό του από τον Κρόνο. Πάλι με τη βοήθεια του Ζέφυρου ταξίδεψε μέχρι την Πάφο. Πέρασε από τα Κύθηρα και κατόπιν κατευθύνθηκε στην Κύπρο. Τα Κύθηρα θεωρούνται το νησί της Ουράνιας Αφροδίτης, όπου και υπήρχε το πρώτο ιερό της στον Ελλαδικό χώρο. Ήταν γνωστή ως Αφροδίτη η "Πάφια", ενώ ο Όμηρος στην Ιλιάδα την αναφέρει ως "Κυθέρεια θεά του έρωτα τροφό»

Οι έρωτές της

⁴ Μ. P Nilsson, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Θρησκείας*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2008, σελ. 17-42

Ήταν σύζυγος του Ηφαιίστου, αλλά περιγράφεται ως ερωμένη του Άρη, με τον οποίο φέρεται ότι απέκτησε τον Έρωτα, τον Δείμο και τον Φόβο. Με τον Ποσειδώνα έφερε στη ζωή τον Έρκα, που έδωσε το όνομά του στο ομώνυμο βουνό της Σικελίας και τη Ρόδο, ενώ με το Διόνυσο, χάρη στη μαγική μεσολάβηση της Ήρας, γέννησε τον Πρίαπο. Γιος της θεωρείται επίσης ο Ερμαφρόδιτος, τον οποίο έφερε στη ζωή η θεά μαζί με τον Ερμή.

Ο Πυγμαλίων

Ο Πυγμαλίων ήταν βασιλιάς της Κύπρου. Απεχθανόταν τις γυναίκες λόγω των άσχημων πράξεών τους για αυτό και δεν παντρευόταν και ζούσε μοναχική ζωή. Ήταν πολύ καλός γλύπτης, οπότε έφτιαξε από ελεφαντόδοντο μια πανέμορφη γυναίκα, έτσι όπως αυτήν που ονειρευόταν. Ήταν τόσο πανέμορφη που την ερωτεύτηκε, της πρόσφερε δώρα, λουλούδια και περνούσε μαζί της ώρες χαϊδεύοντάς την. Η Αφροδίτη λυπήθηκε τον βασιλιά που τόσες φορές προσευχόταν στη θεά, που αυτή ζωντάνεψε το άγαλμα. Κάποιοι λένε ότι ο Πυγμαλίων ήταν ερωτευμένος με την ίδια την Αφροδίτη. Η θεά τον λυπήθηκε και ζωντάνεψε ένα από τα αγάλματά της. Ο βασιλιάς ονόμασε την γυναίκα Γαλάτεια και την παντρεύτηκε. Από αυτούς γεννήθηκε γιός, ο Πάφος, πατέρας του Κινύρα.

Ο Άδωνης

Ο μύθος μας λέει ότι ο Κινύρας ήταν πατέρας της Σμύρνας. Η Σμύρνα ήταν τόσο πανέμορφη, που η μητέρα της έλεγε σ' όλους ότι η κόρη της είναι πιο όμορφη από την Αφροδίτη. Η θεά οργισμένη έκανε την Σμύρνα να νιώσει μεγάλο έρωτα για τον Κινύρα και τον παραπλάνησε για να ικανοποιήσει τον έρωτά της. Καρπός αυτής της ενώσεως υπήρξε ο Άδωνις, ο οποίος ήταν πολύ όμορφος από τη νηπιακή του ακόμα ηλικία. Όταν ο Κινύρας ανακάλυψε ότι παραπλανήθηκε και έσμιξε με την κόρη του, γεμάτος οργή και αποτροπιασμό την κυνήγησε για να τη σκοτώσει. Η Σμύρνα κατάφερε να ξεφύγει και έτρεξε προς τα βουνά. Εκείνος την πρόλαβε, σήκωσε το σπαθί του και ήταν έτοιμος να της πάρει το κεφάλι, αλλά η Αφροδίτη, παρεμβαίνοντας, πρόλαβε και μεταμόρφωσε τη Σμύρνα στο ομώνυμο φυτό. Καθώς το σπαθί συνέχισε την πορεία του και έκοψε την ήδη μεταμορφωθείσα σε φυτό Σμύρνα, ξεπετάχτηκε από τον κορμό της ο Άδωνις. Τον πήρε τότε η θεά και τον παρέδωσε στην Περσεφόνη μέσα σε μία λάρνακα. Όταν η Περσεφόνη άνοιξε το κιβώτιο και αντίκρισε την ομορφιά του μωρού, αποφάσισε μυστικά να μην επιστρέψει ξανά τον Άδωνι. Έτσι, όταν εκείνος μεγάλωσε, αρνήθηκε να τον παραδώσει στην Αφροδίτη. Η τελευταία κατέβηκε στον Κάτω Κόσμο, όπου έμενε η Περσεφόνη μαζί με τον Άδη, για να λυτρώσει τον αγαπημένο της από την κυριαρχία του θανάτου. Η θεϊκή «διαμάχη» που προέκυψε μεταξύ της θεάς του Έρωτα και της θεάς του Θανάτου, ρυθμίστηκε από τον Δία ως εξής: Ο Άδωνις να μένει το ένα τρίτο του χρόνου στον Κάτω Κόσμο με την Περσεφόνη, το άλλο τρίτο του χρόνου να μένει στον Επάνω Κόσμο με την Αφροδίτη, και το απομένον τρίτο, όπου διάλεγε εκείνος. Η Αφροδίτη χρησιμοποιώντας τη μαγική της ζώνη στην οποία δεν μπορούσε κανείς να αντισταθεί, κατάφερε να της αφιερώσει την επιλογή του. Έτσι, ο Άδωνις περνούσε τα δύο τρίτα του χρόνου με την Αφροδίτη και το ένα τρίτο με την Περσεφόνη. Τελικά, μετά από χρόνια, ο ωραίος νέος σκοτώθηκε στη διάρκεια ενός κυνηγιού από έναν κάπρο. Η Αφροδίτη θρήνησε πικρά τον αγαπημένο της. Από το αίμα του Αδώνιδος πρόβαλαν για πρώτη φορά από το χώμα τα κόκκινα ρόδα - τριαντάφυλλα, ενώ από τα δάκρυα της θεάς φύτρωσαν οι ανεμώνες. Η Αφροδίτη παρακάλεσε την Περσεφόνη να αφήνει τον Άδωνι να ανεβαίνει στη γη. Η

Περσεφόνη δέχθηκε, και ο Άδωνις ανεβαίνει στη γη και μένει έξι μήνες με την Αφροδίτη, ενώ τους υπόλοιπους έξι μήνες μένει με την Περσεφόνη.⁵

Εστία

Αντίγραφο κλασσικού αγάλματος της Εστίας των ρωμαϊκών χρόνων

Η Εστία ήταν η μεγαλύτερη κόρη και πρώτο παιδί του Κρόνου και της Ρέας, γι' αυτό και κατέκτησε τη πρωτοκαθεδρία από τα υπόλοιπα αδέρφια της και τέθηκε επικεφαλής όλων των μεγάλων θεοτήτων. Προστάτιδα της οικογενειακής ευτυχίας, είχε ως ιερό το κέντρο του σπιτιού και δε της προσφερόταν μόνο η πρώτη αλλά και η τελευταία θυσία σε κάθε γιορταστική σύναξη των ανθρώπων. Η Εστία μαζί με την θεά Αθηνά και την Άρτεμη ήταν οι μόνες που η Αφροδίτη δεν είχε δύναμη πάνω τους (η οποία είχε υποτάξει σύνολο θεών και ανθρώπων). Είναι η θεά της Οικίας ή η ίδια η ιδέα του Άσβεστου Πυρός. Κατά τον Όμηρο είναι αντικείμενο θρησκευτικού σεβασμού και την επικαλούνται ως μάρτυρα των όρκων μαζί με τον Δία. Της δόθηκε αυτό το όνομα όχι από τον ακίνητο λίθο στο μέσο της οικίας όπου άναβε η φωτιά αλλά από την ίδια την φωτιά. Το οικιακό πυρ είχε ουράνια καταγωγή, άλλωστε ανερχόταν απ' τους κοινούς βωμούς στον ουρανό ως κομιστής ευχών και προσφορών των ανθρώπων, οι οποίοι με αυτό το τρόπο συγκοινωνούν με τους θεούς. Η Εστία ήταν η πρώτη απ' τους θεούς που αποκάλυψε τη παρουσία της φωτιάς στη γη. Η ιερή σημασία της λέξης «εστία» φαίνεται απονεμημένη ως προς το Ιερό Πυρ που ανάβει η Εστία. Στις θρησκευτικές δοξασίες των Ελλήνων έμειναν όλες οι αναμνήσεις της αρχαίας ταυτότητας της Εστίας ως ακτινοβόλου εστία του Βωμού. Σε όλα τα ιερά της αντιπροσωπεύει το Ιερό Πύρ. Ο Βωμός της στους Δελφούς ήταν η " Κοινή Εστία" των Ελλήνων', από εκεί 'άναβε η φωτιά των Ναών, η οποία δεν έσβηνε ποτέ. Χαρακτηρίζεται ως καλοσυνάτη και ευγενική θεά όπως επίσης προστατιδα των ανθρώπων σπιτικών στα οποία εγγυάται τη σταθερότητα αλλά και τη μονιμότητα και τη συνέχιση του βίου. Γι' αυτό το λόγο οι οικογένειες της προσέφεραν τις πρώτες σπονδές τους πριν από κάθε άλλο θεό (" αφ' Εστίας"). Ο θρόνος της Εστίας είναι η " κεντρική έ-

⁵ Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Γ', σελ. 219-45

δρα του κόσμου", η δε έδρα αυτή είναι ακίνητη ενώ τα άλλα ουράνια σώματα εκτελούν τις περιστροφές τους. Αυτός ο χαρακτήρας εν μέρει εξηγεί το σχετικό μύθο της παρθενιάς της. Εάν η Εστία είναι θεά παρθένος δεν είναι απλά και μόνο επειδή το πυρ είναι κατεξοχήν καθαρό στοιχείο, είναι διότι η γη εξαιτίας της σταθερότητας της δεν έχει σχέση με τα στοιχεία του Ουρανού. Ο Απόλλων, ο Ήλιος που όλη μέρα τη θαυμάζει ερωτικά, δεν είναι ποτέ δυνατόν να τη φτάσει διότι βυθίζεται στον ωκεανό. Έτσι και ο Ποσειδών που την αγαπά και την διαβρέχει με τα κύματά του, μόλις που μπορεί να αγγίξει το θείο σώμα της. Στις σπάνιες απεικονίσεις της, η Εστία εμφανίζεται συνήθως με τον Ερμή επειδή οι δυνάμεις αφορούν το γήινο με τη διανομή μιας μόνιμης μη νομαδικής ανθρωπότητας. Συγκροτούν ένα ζεύγος γιατί τοποθετούνται στο ίδιο επίπεδο, η δράση τους αναφέρεται στη περιοχή του πραγματικού, αναλαμβάνουν συναφείς λειτουργίες. Πάντως, η Εστία ανήκει στο μέσα, το κλειστό, το σταθερό, στην αναδίπλωση της ανθρωπίνης ομάδας στον εαυτό της. Στον Ερμή ανήκει το έξω, το άνοιγμα, η κινητικότητα, η επαφή με τον άλλον. Η θεά απεικονίζεται με μια απλή περιβολή που την κάλυπτε ολόκληρη με την ακαμψία του υφάσματος του χιτώνα της, με το πέπλο που έπεφτε στους ώμους, με την επιμελημένη κόμη και την αυστηρή όψη, χαρακτηριστικά θρησκευτικής σοβαρότητας. Ο αριστερός της βραχίονας έδειχνε προς τον Ουρανό από όπου ήρθε το Ιερό Πυρ της εστίας' πράγμα που δίνει μόνο φαινομενική κίνηση στην ήρεμη αυτή παράσταση. Υπάρχουν εικασίες ότι η θεά αντλούσε την καταγωγή της από τη λατρεία της θεάς Γαίας. Αυτό δείχνει το σχήμα αφιερωμένων σ' αυτή οικοδομών. Στην Ελλάδα, τα Πρυτανεία που διατηρούσαν μέσα το πυρ της Εστίας ήταν κυκλικές οικοδομές. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι το Ιερό πυρ, επειδή λάμπει, ζεσταίνει και μαγειρεύει την ιερή τροφή, "σκέφτεται" και έχει ολοκληρωμένη συνείδηση: Γνωρίζει τα καθήκοντα των ανθρώπων και επιβλέπει την εκτέλεσή τους. Επίσης θεωρούν ότι κατέχει διπλή ανθρώπινη φύση σε υλικό και ψυχικό επίπεδο. Υλικό: αναφλέγεται, κινείται, ετοιμάζει γεύματα. Ψυχικό: εκδηλώνει συναισθήματα, δίνει στον άνθρωπο αγνότητα, επιβάλλει το κάλλος και το αγαθό, τρέφει την ψυχή. Έπρεπε να βρίσκονται πάντα μερικά αναμμένα κάρβουνα και λίγες στάχτες- ο ιδιοκτήτης είχε την υποχρέωση να διατηρεί το πυρ άσβεστο μέρα-νύχτα. Η Εστία υποδηλώνει αλληλοδιαδοχικά και μέσω σειράς ιδεών, το κύκλο, που γίνεται αδιαλείπτως, την εστία στο κέντρο του βουνού, την εστία στο μέσο της πόλης, της Ελλάδας, κεντρικό πυρ της γης και τέλος την Γη, στερεά και ακίνητη εστία του Σύμπαντος. Διακρίνεται από τις άλλες θεότητες της φωτιάς μέσω των κοσμογραφικών ιδεών που προσαρμόζονται στο όνομα αυτής και μέσω της ηθικής ιδέας της στασιμότητας και αγνότητας του οικογενειακού βίου, του οποίου είναι σύμβολο. Ιερό της χρώμα το λευκό και σύμβολό της η οικιακή φωτιά, ο πέπλος, ο φλεγόμενος κύκλος που συμβολίζει τη συνείδηση του εαυτού, την αιωνιότητα, τη πληρότητα και την ενοποίηση του πολλαπλού.⁶

Ήρα

Στην ελληνική μυθολογία η Ήρα ήταν αδερφή και σύζυγος του Δία, κόρη του Κρόνου και της Ρέας. Ήταν θεά του γάμου και προστάτιδα των γυναικών. Ζήλευε τον άνδρα της Δία για της απιστίες του προς αυτήν και πολλές φορές εκδικήθηκε τις γυναίκες με τις οποίες την απατούσε ο Δίας. Η γέννηση της βασίλισσας των θεών τοποθετείται σε διάφορα σημεία. Μερικά από αυτά είναι η Σάμος, η Στομφαλία ή η Εύβοια. Η μοίρα της δεν

⁶ G. Thomson, *Η Αρχαία Ελληνική Κοινωνία. Το Προϊστορικό Αιγαίο*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1989, σελ. 79-81

ήταν διαφορετική από αυτή των αδερφών της. Ο Κρόνος την κατάπιε, προσπαθώντας να πολεμήσει τη μοίρα του, καθώς η Γαία και ο Ουρανός του είχαν προφητεύσει πως ένας απόγονος του θα διεκδικούσε την εξουσία. Μόνο όταν η Ρέα κατόρθωσε με τέχνασμα, να ξεγελάσει τον Κρόνο, τότε μαζί με τα υπόλοιπα αδέρφια της, ξαναείδε το φως. Μετά την εκθρόνιση του Κρόνου, ο Δίας τη ζήτησε σε γάμο. Εκείνη αρνήθηκε. Τρελός από έρωτα για την αδερφή του, ο Δίας δεν παραιτήθηκε από τους σκοπούς του. Μια βροχερή χειμωνιάτικη μέρα, καθώς η θεά περπατούσε στο δάσος, ο Δίας μεταμορφώθηκε σε κούκο και έπεσε στα πόδια της ανυποψίαστης Ήρας. Η θεά λυπήθηκε το μισοπαγωμένο πλασματάκι.

Αντίγραφο ρωμαϊκού αγάλματος της Ήρας που βρισκόταν στο Πάνθεο της Ρώμης

Έσκυψε, το πήρε στην αγκαλιά της, το χάιδεψε και το ζέστανε στους παρθενικούς της κορμούς. Τότε ο βασιλιάς των θεών πήρε την πραγματική του μορφή. Επιβλητικός και πανίσχυρος εξουδετέρωσε και τις τελευταίες αντιστάσεις της θεάς. Η Ήρα νικήθηκε, υποτάχτηκε, έγινε για πάντα δική του, αφού πρώτα εξασφάλισε "υπό-σχεση γάμου". Από το γάμο της Ήρας και του Δία γεννήθηκαν ο Άρης, η Ήβη και η Ει-λίθυια, η προστάτιδα του τοκετού. Σύμφωνα με τον Όμηρο γεννήθηκε και ο Ήφαιστος, ενώ κατά τον Ησίοδο η Ήρα γέννησε μόνη της τον Ήφαιστο, χωρίς την συμμετοχή του Δία. Συχνά η Ήρα περιγραφόταν ή απεικονιζόταν κρατώντας κάποιο σκήπτρο ως σύμβολο κυριαρχίας ή έχοντας στα χέρια της ένα ρόδι (σύμβολο γονιμότητας). Άλλα γνωστά σύμβολά της ήταν το παγώνι, ο κούκος που συμβόλιζε τον ερχομό της άνοιξης και διάφορα λουλουδια και φυτά που συμβόλιζαν την ευλογία της φύσης. Προς τιμή της Ήρας γίνονταν γιορτές σε πολλές πόλεις της αρχαίας Ελλάδας και ονομάζονταν Ηραιά. Τα λαμπρότερα Ηραιά γίνονταν στο Άργος, τη Σάμο και την Ολυμπία. Οι ναοί προς τιμή της Ήρας είχαν το όνομα Ηραιών. Το πιο σημαντικό Ηραιό στον ελλαδικό χώρο είναι το Ηραιόν της Σάμου.⁷

ΜΟΙΡΕΣ

⁷ Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Β', σελ. 204-25

Οι **Μοίρες**, αρχαιοελληνικές θεότητες, σύμφωνα με την παράδοση, ήταν τρεις και καθόριζαν το πεπρωμένο του ανθρώπου. Οι Μοίρες ονομάζονταν Κλωθώ γιατί έκλωθε το νήμα της ζωής, Λάχεσις γιατί διένειμε τα κακά ή τα καλά και Άτροπος γιατί καθιστούσε τα προηγούμενα αμετάβλητα.⁸

Η Κλωθώ, η Λάχεσις και η Άτροπος ακολουθούν το Διόνυσο σε ελληνιστικό ανάγλυφο

Θεωρούνταν κόρες της *Νύχτας*, ή, όπως αναφέρει μια άλλη παράδοση, του Δία και της Θέμιδας. Η λέξη "μοίρα" βγαίνει από το ρήμα "μοι-ράζω", είναι δηλαδή το "μερίδιο" και το "μερτικό", το κομμάτι που παίρνει ο καθένας α-πό τη μοιρασιά ενός συνόλου. Έτσι, μοίρα σημαίνει πάνω απ' όλα το μερίδιο που διεκ-δικεί ο καθένας στη ζωή και την ευτυχία του. Στην ζωή άλλοι ζουν πολλά χρόνια, άλλοι λιγότερα, άλλοι είναι ευτυχισμένοι κι άλλοι όχι. Οι Μοίρες είναι επομένως οι δυνάμεις που ευθύνονται για τα καλά και τα κακά της ζωής του κάθε θνητού, από την στιγμή της γέννησης του μέχρι τη στιγμή του θανάτου του. Σε κάποιες περιπτώσεις οι άνθρωποι πίστευαν πως δεν ήταν τρεις, αλλά μία ή δύο, όπως, για παράδειγμα, συνέβαινε στο μαντείο των Δελφών, όπου λάτρευαν μόνο τη Μοίρα της Γέννησης και τη Μοίρα του Θανάτου. Πίστευαν πως το νήμα της ζωής το έγνεθαν οι Μοίρες δυο φορές κατά τη διάρ-κειά της: μία κατά τη γέννηση και μία κατά το γάμο, γιατί ήταν δύο γεγονότα σημαντι-κά για την παραπέρα πορεία της και ήταν και τα δυο ,δύο διαφορετικά ξεκινήματα. Μία συνήθεια(έθιμο) είναι πως όταν μια κοπέλα στην αρχαία Αθήνα γινόταν νύφη, πρόσφερε τις κοιτίδες της στις Μοίρες και οι γυναίκες ορκίζονταν στο όνομά τους. Παρ' όλα αυτά υπήρχε και μια δεύτερη εκδοχή. Σύμφωνα με τη αυτή εκδοχή, ήταν κόρες του Δία και της Θέμιδας. Πρόσθεταν μάλιστα και μια τέταρτη αδερφή, την Τύχη, που θεωρούνταν ότι είχε και το μεγαλύτερο κύρος από τις τέσσερις τους. Οι δύο αυτές εκδοχές συμβολίζουν και δύο διαφορετικούς ρόλους. Ως κόρες της Νύχτας είναι κάποιες δυνά-μεις, που συγγενεύουν με το σκοτάδι, τον Άδη και τον Κάτω Κόσμο. Από την άποψη αυ-τή, συνδέονται με τις Ερινύες, που επίσης είναι αδίστακτες τιμωροί των ανθρώπων. Ακ-ριβώς όμως, επειδή οι πράξεις του ενός έχουν άμεσο αντίκτυπο στο σπίτι του και στους γύρω του, η κρίση των Μοιρών, που επιβάλλεται εντελώς αυθαίρετα και ανεξάρτητα από τους θεούς, φτάνει να αφορά και ολόκληρες οικογένειες, κάποτε για πολλές γενιές. Οι Μοίρες ακόμα έχουν την φήμη ότι ήταν στα λευκά ντυμένες, σύμφωνα με αρχαίες πηγές. Επίσης ήταν θεές του γένους όπου αυτές μοίραζαν το μερίδιο τροφής αλλά και στοιχεία των ανθρώπων που μεταδίδονταν κληρονομικά.

⁸ Πηγές: <http://img.pathfinder.gr/clubs/files/61405/24.html>
<http://www.pame.gr/istoria/mithologia/moires.html>

ΕΝΝΕΑ ΜΟΥΣΕΣ

Οι Εννέα Μούσες χορεύουν γύρω από τον Απόλλωνα σε γκραβούρα αντιτύπου της Ιλιάδας του 17^{ου} αιώνα

Οι μούσες είναι αρχαίες θεότητες στην ελληνική μυθολογία. Ήταν σύμφωνα με την Θεογονία του Ησίοδου, κόρες της Μνημοσύνης και του Δία . Ο ηγέτης τους ήταν ο θεός Απόλλωνας. Στον αριθμό τους ήταν εννέα και τα ονόματά τους ήταν : Καλλιόπη , Ευτέρπη , Κλειώ , Ερατώ , Μελπομένη , Πολύμνια , Τερψιχόρη , Θάλεια και Ουρανία. Την ονομασία τους , τους την έδωσε ο Πίερος . Ήταν μεγάλες δασκάλες και δίδαξαν την πα-νάρχαία ελληνική ιστορία των θεών του Ολύμπου μέσα από τα κείμενά του Ησίοδου . Στις γλυπτικές απεικονίσεις αλλά και στις ζωγραφιές οι καλλιτέχνες τις παρουσιάζουν ως αέρινες μορφές με στοχασμό και θεϊκή ομορφιά, που στα χέρια τους κρατούν δάφνες και διάφορα μουσικά όργανα και απαγγέλουν ή τραγουδούν ολόγυρα από τον μεγάλο τους δάσκαλο Απόλλωνα. Επίσης ήταν δεμένες με τη γνώση, το λόγο , τα γράμματα και τις τέχνες.

Ο μύθος αναφέρει , ότι ο Δίας με κάποια τεχνάσματα κατάφερε και ξεγέλασε την πανέμορφη Μνημοσύνη και κοιμήθηκε μαζί της εννέα νύχτες . Η Μνημοσύνη κάπως έτσι γέννησε τις εννέα Μούσες , που ήταν όμοιες σε όλα , και τις έδωσε στην Εύφημη να τις μεγαλώσει . Επιπλέον όρισε για δάσκαλό τους τον Απόλλωνα .Μεγαλώνοντας οι Μούσες αγάπησαν την μουσική και έγιναν πολύ έξυπνες . Δεν τις ενδιέφεραν οι ανθρώπινες ασχολίες , ενώ πάντα έψαχναν ένα ήρεμο μέρος για να αφιερωθούν στις καλές τέχνες. Ο Απόλλωνας τις έφερε στο μεγάλο και πανέμορφο όρος Ελικώνα . Εκείνος στην μέση έπαιζε με την λύρα του και γύρω του οι Μούσες τραγουδούσαν και έπαιζαν κι αυτές με μουσικά όργανα . Οι Μούσες εφεύραν τις επτά χορδές της λύρας , τις επτά ουράνιες ζώνες , τους επτά πλανήτες και τα επτά φωνήεντα του ελληνικού αλφαβήτου. Ένας άλλος μύθος έλεγε πως οι Μούσες γεννήθηκαν, επειδή ο Δίας, που γιόρταζε το γάμο του, ρώτησε τους καλεσμένους του, τους άλλους θεούς, αν τους έλειπε τίποτα. Εκείνοι τότε του απάντησαν πως θα έπρεπε να φτιάξει κάποιες θεότητες που θα υμνούσαν τον Δία με στίχους και μουσική αντάξια των κατορθωμάτων και του μεγαλείου του. Τέλος, η σημαντικότερη και αρχαιότερη μούσα είναι η Καλλιόπη την οποία, και κατά την ιστορία , επικαλούνται οι ραψωδοί ώστε να τους βοηθήσει στην έμπνευση τους. Γενικά, οι Μούσες είναι πατριарχικές θεότητες οι οποίες εκφράζουν την ύπαρξη μιας εξελιγμένης κοινω-

νίας και απηχούν την κυριαρχία της αριστοκρατίας στην αρχαία κοινωνία .⁹

Δήμητρα

Αντίγραφο ρωμαϊκού αγάλματος της Δήμητρας από το Πάνθεο της Ρώμης
Από την Έλευσινα,- Μαρμάρινο αναθηματικό ανάγλυφο των Ελευσινιακών θεοτήτων

Η Δήμητρα (Δημήτηρ στην αρχ. ελλ.), στην ελληνική μυθολογία, ήταν η ιδεατή ανθρωπόμορφη θεότητα της καλλιέργειας δηλαδή της γεωργίας, αλλά και της ελεύθερης βλάστησης, του εδάφους και της γονιμότητας αυτού συνέπεια των οποίων ήταν να θεωρείται και προστάτιδα του γάμου και της μητρότητας των ανθρώπων. Ήταν Ολύμπια (κύρια) θεότητα, αλλά αποτελεί την κατεξοχήν ενσάρκωση

⁹ Πηγές : <http://img.pathfinder.gr/clubs/files/61405/24.html> ,

Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Δ΄, σελ. 191-229,

της προομηρικής Μεγάλης Μητέρας Θεάς της εποχής του Χαλκού στους μετέπειτα χρόνους.

Η Δήμητρα ήταν κόρη του Κρόνου και της Ρέας. Αδερφή της Ήρας, της Εστίας, του Δία και του Ποσειδώνα απέκτησε από τον Δία την Περσεφώνη.

Δήμητρα και Περσεφώνη

Η Δήμητρα και η κόρη της Περσεφώνη ήταν οι κεντρικοί χαρακτήρες στα Ελευσίνια μυστήρια και οπωσδήποτε ήταν θεότητες που λατρευόντουσαν πριν από το Δωδεκάθεο. Σε αρκετές περιπτώσεις οι δύο θεότητες συγχέονται ή θεωρούνται μια θεά με δύο πρόσωπα. Η αρπαγή της Περσεφώνης από τον Πλούτωνα θεό του Άδη, είχε ως αποτέλεσμα τον μαρασμό της Δήμητρας. Εγκατέλειψε τον Όλυμπο και άρχισε να περιπλανιέται μαυροφορεμένη και βουβή ανάμεσα στους ανθρώπους ψάχνοντας την Περσεφώνη. Τα νιάτα και το κάλλος της αντικατέστησαν τα γκριζα μαλλιά και το πένθος, ώσπου με μεσολάβηση των άλλων θεών ο Άδης δέχτηκε να μοιραστεί την Κόρη με τη Μητέρα της.

Μικρά και Μεγάλα Ελευσίνια

Τα Μικρά Ελευσίνια ή Ελευσίνια της Άγρας, (από την περιοχή της Αθήνας Άγρα όπου ετελούντο), γινόντουσαν το μήνα Ανθεστηριώνα, δηλαδή στα μέσα Φλεβάρη με μέσα Μάρτη, όταν η Περσεφώνη ανέβαινε στη μητέρα της από τον Άδη. Ήταν στην ουσία προετοιμασία και εξαγνισμός για τα Μεγάλα Ελευσίνια. Σύμφωνα με το μύθο ιδρύθηκαν από τη Δήμητρα για τον εξαγνισμό του Ηρακλή από τους φόνους των Κενταύρων, όταν ο ήρωας εξέφρασε την επιθυμία να συμμετάσχει στα Μεγάλα Ελευσίνια. Τα Μεγάλα Ελευσίνια γινόντουσαν το μήνα Βοηδρομιώνα, δηλαδή στα μέσα Αυγούστου με μέσα Σεπτέμβρη, όταν η Περσεφώνη επέστρεφε στον Πλούτωνα.

Θεσμοφóρια

Η μεγαλύτερη γιορτή που γινόταν προς τιμήν της Δήμητρας ήταν τα Θεσμοφóρια, το μήνα Πυανεσιώνα, δηλαδή στα μέσα Σεπτεμβρίου με μέσα Οκτωβρίου, την εποχή της σποράς. Τελούντο σε όλη την Ελλάδα και ήταν γιορτή που συμμετείχαν μόνο παντρεμένες γυναίκες. Όσο διαρκούσαν τα Θεσμοφóρια οι γυναίκες απείχαν από σαρκικές απολαύσεις, νήστευαν και αντάλλασσαν μεταξύ τους άσεμνα αστεία, πιθανώς προς τιμήν των αστείων της Ιάμβης που έκανε τη Δήμητρα να γελάσει. Η γιορτή ολοκληρωνόταν με τα Καλλιγένεια όπου οι γυναίκες γλεντούσαν. Από τη γιορτή των Θεσμοφορίων αποδόθηκαν στη Δήμητρα τα ονόματα Θεσμοφόρος και Καλλιγένεια.

Σύμβολα της Δήμητρας

Σύμβολα της Δήμητρας ήταν οι γερανοί, το στάχυ, ο νάρκισσος, η μυρτιά και ο κρόκος. Οι μέλισσες θεωρούντο ιέρειες της και στις θυσίες προς τιμήν της προσέφεραν τάρους, μωσχάρια και μέλι.

Προσωνύμια της Δήμητρας

Πριν το όργωμα οι αγρότες θυσίαζαν στην Προηροσία Δήμητρα, στο θερισμό στην Δρεπανηφόρον, στο αλώνισμα στην Αλωάδα και την άνοιξη στη Δήμητρα Χλόην. Άλλα ονόματα που της απέδιδαν είναι Ιουλώ, Αγλαόκαρπος, Σιτώ, Πολύκαρπος, Σπερμία, Σταχυοτρόφος και Φιλόπορος. Το όνομά της προέρχεται από το Δη (δωρικό τύπο του Γη) και το μήτηρ και σημαίνει μητέρα

Η Δήμητρα στην Ελευσίνα

Κάποτε έφτασε στην Ελευσίνα και κάθισε κοντά στο Καλλιχορον φρέαρ πάνω σε ένα βράχο που ονομάστηκε αγέλαστος. Εκεί την βρήκαν οι τέσσερις κόρες του βασιλιά Κελεού. Η Δήμητρα δεν αποκάλυψε τη θεϊκή της ταυτότητα λέγοντας τους ότι ερχόταν από την Κρήτη και είχε ξεφύγει από πειρατές. Οι κοπέλες την

πληροφόρησαν πως οι γονείς τους λόγω γήρατος δεν μπορούσαν να αναλάβουν την ανατροφή του νεογέννητου γιου τους Δημοφώντα. Η Δήμητρα δέχτηκε να αναλάβει εκείνη την ανατροφή του βρέφους και υποσχέθηκε ότι το παιδί θα μεγαλώσει χωρίς να αρρωστήσει ποτέ. Φτάνοντας στο παλάτι η θεά παρουσιάστηκε στη σύζυγο του Κελεού, Μετάνειρα. Η αίθουσα φωτίστηκε από ένα δυνατό φως, γεγονός που γέμισε τη Μετάνειρα με δέος για την άγνωστη γρια και της παραχώρησε το θρόνο της. Η Δήμητρα αρνήθηκε και κάθισε βουβή και αγέλαστη δίπλα στο θρόνο αρνούμενη να φάει οτιδήποτε. Μόνο τα αστεία και τα τραγούδια μιας υπηρέτριας, της Ιάμβης, κατάφεραν να την κάνουν να γελάσει. Έτσι σύμφωνα με το μύθο δημιουργήθηκε το ιαμβικό μέτρο. Η Δήμητρα ανέλαβε το μεγάλο του Δημοφώντα και αποφάσισε να κάνει το παιδί αθάνατο. Του άλειψε το κορμί με αμβροσία και το βράδυ τον έβαζε μέσα σε φωτιά για να καούν τα θνητά του μέλη. Όταν η Μετάνειρα είδε τυχαία τις περίεργες μεθόδους της Δήμητρας άρπαξε το γιό της από τα χέρια της και άρχισε να απειλεί τη θεά. Η Δήμητρα εξοργίστηκε και φανέρωσε την πραγματική της ταυτότητα. Διέταξε τον Κελεό να χτίσει ναό με βωμό πάνω στο Καλλίχορον και απομονώθηκε εκεί θρηνώντας για την κόρη της. Δίδαξε στους γιους του Κελεού, Τριπτόλεμο, Διοκλή και Εύμολπο να τελούν τα Ελευσίνια Μυστήρια. Η θλίψη και η οργή για την αρπαγή της Περσεφόνης την οδήγησε στην απόφαση να μην αφήσει κανένα σπόρο να φυτρώσει πάνω στη γη. Η ανθρωπότητα άρχισε να μαστιζείται από λιμό και ο Δίας αποφάσισε πως ήταν καιρός να επέμβει. Έστειλε αρχικά την Ίριδα και μετά διαδοχικά πολλούς θεούς με δώρα για να την πείσει να αφήσει τη γη να καρπίσει και η ίδια να επιστρέψει στον Όλυμπο. Η Δήμητρα όμως απαιτούσε την επιστροφή της Περσεφόνης. Έτσι ο Δίας έστειλε στον Άδη τον Ερμή διατάζοντας τον Πλούτωνα να αφήσει ελεύθερη την Κόρη. Ο Πλούτωνας υπάκουσε αφού πρώτα έδωσε στην Περσεφώνη να φάει έξι σπιριά ροδιού για να τη δέσει για πάντα με τον Κάτω Κόσμο. Η Περσεφώνη γύρισε στη Δήμητρα και η θεά άφησε τη γη να βλαστήσει. Από τότε η Περσεφώνη περνούσε στον Άδη έξι μήνες και τους υπόλοιπους με τη μητέρα της στον Όλυμπο.

Το πανάρχαιο δίδυμο της Θεϊκής Μάνας και Κόρης, το οποίο κατά πολλούς είναι όχι μόνο προελληνικό αλλά και νεολιθικής καταγωγής, στη μεταγενέστερη ομηρική παράδοση συνδέθηκε με τον Άδη, το Θεό των Νεκρών ο οποίος έχει πατριαρχικό χαρακτήρα αλλά δανειζεται πολλά στοιχεία από την παλιότερη μητριαρχική λατρεία, όπως θα δούμε αμέσως μετά.

Άδης και λατρεία του Κάτω Κόσμου

Η Αρπαγή της Περσεφόνης πίνακας του Joseph Heintz the Elder (1595)

Ο Πλούτωνας σήμαινε τόσο τον κάτω κόσμο όπου μεταβαίνουν οι ψυχές μετά θάνατο όσο και την ίδια ιδεατή ανθρωπόμορφη δύναμη που κυβερνούσε αυτόν τον χώρο. Η λέξη αρχικά αναφερόταν αποκλειστικά στον θεό. Η γενική πτώση της λέξης (Άιδου), ήταν συντόμευση της φράσης “σπίτι του Άδη”, αλλά τελικά και η ονομαστική της λέξης άρχισε να περιγράφει την κατοικία των νεκρών. Στην Ελληνική μυθολογία ο Πλού-τωνας, θεός του κάτω κόσμου, ήταν γιος των Τιτάνων Κρόνου και Ρέας. Είχε τρεις μεγαλύτερες αδελφές, την Εστία, την Δήμητρα και την Ήρα, όπως επίσης δύο νεώτερους αδελφούς, τον Ποσειδώνα και τον Δία. Μετά τη γέννησή του τον "κατάπιε" ο πατέρας του Κρόνος όπως και τ' αδέρφια του σε μια αλληγορική απόδοση της υπεροχής της ακολουθούμενης τότε "Κρόνιας θρησκείας", που τα πάντα σκίαζε η καταστροφή του χρόνου-Κρόνου. Μετά τη δεύτερη μεγάλη θρησκευτική επανάσταση που συμβαίνει στην Ελληνική Μυθολογία φέρεται πως μόλις ενηλικιώθηκε ο Δίας, που είχε διασωθεί από την παιδοκτόνο τακτική του πατέρα του, κατάφερε να αναγκάσει εκείνον να εμψήσει τα αδέρφια του. Μετά την απελευθέρωσή τους οι έξι νεώτεροι θεοί, μαζί με τους συμμάχους που κατάφεραν να συγκεντρώσουν, διεκδίκησαν από τους γονείς τους και τους θείους τους την εξουσία προκαλώντας την Τιτανομαχία. Οι τρεις αδελφοί έλαβαν από τους Κύκλωπες τα όπλα που θα τους βοηθούσαν στη μάχη μεταξύ των θεών. Ο Δίας έλαβε τον κεραυνό, ο Ποσειδώνας μία τρίαινα και ο Πλούτωνας ένα κράνος που έκανε αόρατο όποιον το φορούσε. Ο πόλεμος διήρκεσε 10 χρόνια και έληξε με τη νίκη των νεώτερων θεών. Μετά τη νίκη ο Πλούτωνας και οι δύο νεώτεροι αδελφοί του, ο Ποσειδώνας και ο Δίας, έριξαν κλήρο για να καθορίσουν τα βασίλεια που θα κυβερνούσαν. Ο Δίας ανέλαβε τον ουρανό και κυρίαρχος των πάντων, ο Ποσειδώνας τις θάλασσες και κάθε υγρό στοιχείο, ενώ ο Πλούτωνας τον κάτω κόσμο, το αόρατο βασίλειο στο οποίο πηγαίνουν οι νεκροί όταν αφήνουν τον επίγειο κόσμο. Ο Πλούτωνας έλαβε ως σύζυγό του, την Περσεφόνη, μέσα από τέχνασμα, μια ιστορία που συνδέσε τα αρχαία Ελευσίνια Μυστήρια με το Ολύμπιο πάνθεον, σε μια πρώιμη αλληγορική παρουσία - σύνδεση ζωής και θανάτου. Ο Πλούτωνας κυβερνούσε τους νεκρούς, βοηθούμενος από δαίμονες επί των οποίων είχε απόλυτη εξουσία. Απαγόρευε αυστηρά στους υποτελείς του να φύγουν από την περιοχή του και οργιζόταν αν κάποιος προσπαθούσε να διαφύγει, (να επανέλθει στη ζωή), ή αν κάποιος προσπαθούσε να του αφαιρέσει ότι του ανήκε.

Εκτός από τον Ηρακλή, οι μόνοι άλλοι ζωντανοί άνθρωποι που τόλμησαν να εισέλθουν στον κάτω κόσμο και να επιστρέψουν, επίσης όλοι ήρωες, ήταν: ο Ορφέας, ο Θησέας, ο Οδυσσέας και ο Αινείας (συνοδευόμενος από την Σίβυλλα). Κανείς τους δεν ευχαριστήθηκε ιδιαίτερα από ό,τι είδαν στο βασίλειο των νεκρών. Συγκεκριμένα, ο ήρωας του Τρωικού πολέμου Αχιλλέας, τον οποίο ο Οδυσσέας συνάντησε στον Άδη είπε:

"Μη μου μιλάς καταπραϋντικά για τον θάνατο, ένδοξε Οδυσσέα. Θα προτιμούσα να υπηρετώ ως μισθοφόρος κάποιου άλλου, παρά να είμαι ο αφέντης των νεκρών που χάθηκαν"

Οι νεκροί εισέρχονταν στον κάτω κόσμο διασχίζοντας τον ποταμό Αχέροντα, με τη βάρκα του Χάροντα, ο οποίος χρέωνε έναν οβολό για το πέρασμα, τοποθετημένο κάτω από τη γλώσσα του νεκρού από τους πιστούς συγγενείς του. Οι άποροι και όσοι δεν είχαν φίλους παρέμεναν για πάντα στην όχθη του ποταμού. Η αντίπερα όχθη φυλασσόταν από τον Κέρβερο, τον τρικέφαλο σκύλο

που νικήθηκε από τον Ηρακλή Πέρα από τον Κέρβερο, οι σκιές των τεθνεώτων εισέρχονταν στον Τάρταρο, τη γη των νεκρών. Οι πέντε ποταμοί του Άδη ήταν οι Αχέρων (ο ποταμός της θλίψης), Κωκυτός (ο ποταμός του θρήνου), Φλεγέθων (ο ποταμός που έχει πόρινες φλόγες), Λήθη (ο ποταμός της λησμονιάς) και Στυξ (ο ποταμός του μίσους). Υπήρχαν δύο πηγές, αυτή της Λήθης, όπου οι κοινές ψυχές συνέρρεαν για να σβήσουν κάθε μνήμη, και η πηγή της Μνημοσύνης, όπου αντιθέτως έπιναν οι μύστες των Μυστηρίων. Στο προαύλιο του οδυνηρού παλατιού του Άδη και της Περσεφόνης κάθονται τρεις κριτές του κάτω κόσμου: ο Μίνως, ο Ραδάμανθυς και ο Αιακός. Εκεί, μέρος ιερό αφιερωμένο στην Εκάτη, όπου συναντώνται τρεις δρόμοι, κρίνονται οι ψυχές και επιστρέφουν στους λειμώνες με τους ασφόδελους αν δεν είναι ούτε ενάρετες ούτε κακές, στέλνονται στον Τάρταρο αν είναι ασεβείς ή κακές, ή οδηγούνται στα Ηλύσια για να συντροφέψουν τις ηρωικές και τις ευλογημένες. Ο Πλούτωνας ήταν τρομακτική μορφή για όσους ζούσαν. Μη έχοντας καμία βιασύνη να τον συναντήσουν, ήταν σιωπηλοί στους όρκους στο όνομά του. Για πολλούς, μόνο η εκφορά της λέξης Πλούτωνας ήταν τρομακτική. Γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκε ένας ευφημισμός. Αφού πολύτιμα ορυκτά προέρχονται κάτω από τη γη (δηλ. τον κάτω κόσμο κυβερνώμενο από τον Πλούτωνα), θεωρήθηκε πως κυβερνούσε και αυτά, και αναφερόταν ως **Πλούτωνας** (Πλούτων, συγγενής της λέξης πλούτος), και από κει και το Ρωμαϊκό όνομα Πλούτο. Ο Σοφοκλής αναφερόμενος στον Πλούτωνα ως τον “πλούσιο” εξήγησε με αυτά τα λόγια: “ο καταθλιπτικός Πλούτωνας εμπλουτίζει τον εαυτό του με τους αναστεναγμούς μας και τα δάκρυά μας”. Επιπροσθέτως, αποκαλείτο *Κλυμένος*, *Ευβουλεύς* και *Πολυδέγμων*. Αν και ήταν Ολύμπιος, πέρανε τον περισσότερο χρόνο του στο σκοτεινό του βασίλειο. Φοβερός στη μάχη, απέδειξε την αγριότητά του στην περίφημη Τιτανομαχία, την μάχη των Ολυμπίων εναντίον των Τιτάνων, που καθιέρωσε την εξουσία του Δία. Εξαιτίας της σκοτεινής και μακάβριας προσωπικότητάς του δεν ήταν ιδιαίτερα αρεστός ούτε από τους θεούς ούτε από τους ανθρώπους. Ο χαρακτήρας του περιγράφεται ως “άγριος και αμείλικτος”, και από όλους τους θεούς ήταν κατά πολύ ο πιο μισητός από τους θνητούς. Ωστόσο, δεν ήταν κακός θεός, γιατί, αν και ήταν αυστηρός, ανηλεής και χωρίς επιείκεια, ήταν όμως δίκαιος. Ο Άδης κυβερνούσε τον κάτω κόσμο και επομένως ήταν πιο συχνά συνδεδεμένος με τον θάνατο και τρομακτικός στους ανθρώπους, αλλά δεν ήταν ο ίδιος ο θάνατος. Η πραγματική προσωποποίηση του θανάτου ήταν ο Θάνατος. Όταν οι Έλληνες προσέχονταν στον Πλούτωνα, χτυπούσαν τα χέρια τους στο έδαφος για να είναι σίγουροι πως τους ακούει. Μαύρα ζώα, όπως πρόβατα, θυσιάζονταν προς τιμήν του. Το αίμα από τις θυσίες στον Άδη έσταζαν σε λάκκο για να τον φτάσουν. Το πρόσωπο που πρόσφερε τη θυσία έπρεπε να γυρίσει το κεφάλι του. Κάθε εκατό χρόνια λάμβαναν χώρα εορτές προς τιμή του. Το όπλο του Πλούτωνα ήταν ένα δίκρανο, με το οποίο διέλυε ό,τι βρισκόταν στο δρόμο του ή ό,τι δεν του ήταν αρεστό, σχεδόν ότι έκανε και ο Ποσειδώνας με την τρίαινά του. Στα αντικείμενα που κατείχε και τον προσδιόριζαν ανήκε και ένα περίφημο κράνος, δοσμένο από τους Κύκλωπες, που καθιστούσε όποιον το φορούσε αόρατο. Είναι γνωστό πως ο Πλούτωνας μερικές φορές δάνειζε το κράνος του αυτό και σε θεούς και σε ανθρώπους (όπως στον Περσέα). Το σκοτεινό του άρμα, συρόμενο από τέσσερα μαύρα άλογα, πάντοτε ήταν εντυπωσιακό και τρομακτικό στη θέα. Επίσης στον Πλούτωνα αποδίδονται ο

Νάρκισσος και τα κυπαρίσσια, το Κλειδί του Πλούτωνα και ο Κέρβερος, ο τρικέφαλος σκύλος.¹⁰

Η σύζυγος του Πλούτωνα, και αρχαϊκή βασίλισσα του κάτω κόσμου ήδη από τη Μινωϊκή Εποχή, προτού καθιερωθούν οι Ελληνικοί Ολύμπιοι, ήταν η Περσεφόνη, παρουσιαζόμενη από τους Έλληνες ως κόρη του Δία και της Δήμητρας. Η Περσεφόνη δεν υπέκυψε με τη θέλησή της στον Άδη, αλλά απήχθη από αυτόν ενώ μάζευε λουλούδια με την παρέα της. Ο Πλούτωνας αγάπησε την Περσεφόνη τόσο πολύ που δεν την απελευθέρωσε από τον κάτω κόσμο. Η μητέρα της Περσεφώνης πενθούσε για την απώλεια της κόρης της και έριξε κατάρα στη γη προκαλώντας μεγάλη πείνα. Ο Πλούτωνας ξεγέλασε την Περσεφόνη να φάει έξι σπόρους ροδιού, πράγμα που σήμαινε πως δεν θα μπορούσε να φύγει από τον κάτω κόσμο ακόμα και με τη βοήθεια του Δία. Η Περσεφόνη ήξερε για την κατάθλιψη της μητέρας της και ζήτησε στον Πλούτωνα να την επιστρέψει στην γη των ζωντανών, με τον όρο να μείνει έξι μήνες κάθε χρόνο μαζί του, έναν για κάθε σπόρο που έφαγε. Κάθε χρόνο ο Πλούτωνας ταξιδεύει στη γη των ζωντανών με την Περσεφόνη στο άρμα του. Στους μήνες που η Περσεφόνη πηγαίνει στον κάτω κόσμο υπάρχει πάντα πείνα (χειμώνας).

Μπορούμε να εικάσουμε ότι το μοτίβο της αρπαγής της Κόρης της Μεγάλης Μητέρας Θεάς και βασίλισσας του Κάτω Κόσμου από ένα άνδρα Θεό αιχμεί την οριστική επικράτηση της πατριαρχικής κοινωνικής οργάνωσης προς το τέλος της Εποχής του Χαλκού κατά τις τελευταίες φάσεις του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Άρτεμις

Αναπαράσταση της Άρτεμις από αττική ερυθρόμορη υδρία

Η **Άρτεμις** (λατινικά **Diana**) είναι μια από τις παλαιότερες, πιο περίπλοκες αλλά και πιο ενδιαφέρουσες μορφές του ελληνικού πανθέου. Κόρη του Δία και της Λητούς, δίδυμη αδερφή του Απόλλωνα, βασίλισσα των βουνών και των δασών, θεά του κυνηγιού, προστάτιδα των μικρών παιδιών και ζώων. Η Εστία, η Αθηνά και η Άρτεμη, ήταν οι μόνες Θεές που πάνω τους δεν είχε δύναμη η Αφροδίτη (που είχε υποτάξει το σύνολο Θεών και ανθρώπων.) Από τις πρώτες κιόλας ώρες της γέννησής της η Άρτεμη παίρνει πρωτοβουλίες. Πανέμορφη και πανέξυπνη η Άρτεμη, είχε από πολύ νωρίς κερδίσει την εκτίμηση των άλλων θεών. Ήδη από τα

¹⁰ Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Γ', σελ. 95-119

τρία της χρόνια είχε συγκεκριμένες απαιτήσεις, που αφορούσαν την ενδυμασία της, τον εξοπλισμό της και την ακολουθία της στην πιο αγαπημένη της ενασχόληση, το κυνήγι. Ήταν παιδί που ήξερε τι ήθελε και πραγματικά σταθερό και άκαμπτο στις αποφάσεις του. Σε γενικές γραμμές θεωρείται ότι προέρχεται από της συγχώνευση τριών θεοτήτων της Γης, της Σελήνης και της Ποτνίας των Θηρών. Οι επικλήσεις σε αυτή γίνονται τη νύχτα. Οι αστερισμοί που την αντιπροσωπεύουν είναι η Μικρή και η Μεγάλη Άρκτος. Η αρκούδα φτιάχνει μόνη της στο χιόνι την φωλιά της για να γεννήσει. Για αυτό το λόγο πολλές φορές προσφωνείται και Άρκτος.

Θέα της άγριας φύσης

Ως Πότνια Θεών λατρευόταν σε μέρη ορεινά και δασώδη. Κατοικούσε στα βουνά και στα ποτάμια και προστάτευε τα ζώα εξουσιάζοντάς τα. Ως θεά και προστάτιδα της φύσης η Άρτεμη θεωρείτο υπεύθυνη τόσο για τη γεωργία όσο και για την κτηνοτροφία. Στην ιδιότητά της σαν θεά ενσωματώθηκαν προηγούμενες θεότητες όπως η Βριτόμαρτις, η Καλλιστώ, η Λάφρια κλπ. Αγαπημένα της ζώα ήταν η άρκτος το ελάφι και η αίγα. Είχε τα επίθετα αγνή, αγροτέρα, ελαφία, τοξότις, χρυσότοξη. Τιμωρούσε όσους παραβίαζαν τους νόμους ή όσους επιχειρούσαν να προσβάλλουν κάποια από τη συνοδεία της. Επίσης τιμωρούσε που ενώ της ήταν αφιερωμένες δεν διατηρούσαν την αγνότητά τους. Για παράδειγμα όταν η Καλλιστώ δεν τήρησε τον όρκο της αγνότητάς που είχε δώσει και ενώθηκε με τον Δία, την μεταμόρφωσε στον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου. Ακόμα τιμωρούσε και όποιον εκδήλωνε ερωτική επιθυμία για την ίδια. Μεταμόρφωσε τον Ακταίωνα σε ελάφι επειδή την είχε δει γυμνή και άφησε να τον κατασπαράξουν τα σκυλιά του. Τέλος, τιμωρούσε και όποιον εκδήλωνε ασέβεια.

Προστάτης βρεφών και μητρότητας

Η Άρτεμις προστάτευε τη μητρότητα και εξασφάλιζε στις γυναίκες αίσιο τοκετό. Σύμφωνα με το μύθο η γέννηση της ιδιόρρυθμης θεάς τοποθετείται στο νησί Ορτυγία. Σ' αυτό το άγονο πετρονήσι και μετά από φοβερές ταλαιπωρίες και περιπλανήσεις είχε καταφύγει η έγκυος Λητώ προκειμένου να κρυφτεί και να προφυλαχτεί από την καταδιωκτική μανία της νόμιμης συζύγου του Δία, της Ήρας. Εκεί και με τη βοήθεια όλων των γυναικείων θεοτήτων (εκτός της Ήρας) ήρθε στο φως η Άρτεμις και λίγο αργότερα ο αδερφός της ο Απόλλωνας ο οποίος γεννήθηκε με τη βοήθεια της Άρτεμις. Για αυτό το λόγο τη θεωρούσαν θεά των τοκετών. Τη θεωρούσαν επίσης προστάτη της νεότητας και ιδιαίτερα των κοριτσιών μέχρι την ημέρα του γάμου τους, γιατί ήταν και η ίδια παρθένα.

Λοιποί Μύθοι σχετικοί με την Άρτεμη

Ο Ωρίων, ο γιος του Ποσειδώνα, βρήκε κι αυτός τραγικό θάνατο από τα βέλη της Άρτεμις, γιατί σύμφωνα με μια παράδοση είχε σμίξει με τη θεά της αυγής Ηώς, ή γιατί σύμφωνα με κάποια άλλη παράδοση είχε καυχηθεί ότι ήταν καλύτερος απ' αυτήν στην τέχνη του τόξου. Ο Άδμητος και ο Οινέας αντιμετώπισαν, εξαιτίας της αμέλειας και της αδιαφορίας που έδειξαν, την οργή της θεάς. Ο Άδμητος στη γαμήλια γιορτή του είχε ξεχάσει να θυσιάσει -όπως επιβαλλόταν- στην Άρτεμη. Η Άρτεμη οργισμένη από αυτή την παρατυπία του έστειλε στο νυφικό του κρεβάτι ένα κοπάδι από φίδια, ενώ ετοιμάστηκε να του αφαιρέσει τη ζωή. Μά-

ταια ο Απόλλωνας προσπάθησε να την καλοπιάσει. Τελικά ο ίδιος πείθει τις Μοίρες να του χαρίσουν τη ζωή και σαν αντάλλαγμα να πάρουν τη ζωή κάποιου άλλου δικού του ανθρώπου. Στην απαίτηση αυτή των Μοιρών μόνο η γυναίκα του Άλκηστις προθυμοποιείται να προσφερθεί. Τελευταία όμως στιγμή η επέμβαση του Ηρακλή τη σώζει προτού ακόμη προλάβει η ψυχή της να κατέβει στον Άδη. Ο Οινέας κάποτε είχε ξεχάσει να θυσιάσει στην προστάτιδα της πόλης του Καλυδώνας, δηλαδή στην Άρτεμη. Η αδιαφορία του αυτή κόστισε τόσο στην πόλη, όσο και στο λαό της. Ένας τεράστιος κάπρος σταλμένος από τη θεά προκάλεσε τεράστιες καταστροφές σε γη, σε ζώα και ανθρώπους. Κανείς δε τολμούσε να τον σκοτώσει. Ο Μελέαγρος μόνο, ο γιος του Οινέα, ήταν τελικά εκείνος που τον εξόντωσε, αλλά στη συνέχεια σκοτώθηκε σε μια συμπλοκή γύρω από τη μοιρασιά. Η γυναίκα και η μητέρα του Μελέαγρου μη αντέχοντας τη θλίψη του θανάτου του αυτοκτόνησαν από τη στεναχώρια τους. Οι αδερφές του, τέλος, που αδιάκοπα τον θρηνούσαν, μεταμορφώθηκαν από την Άρτεμη σε φραγκόκοτες. Η Νιόβη παντρεύτηκε τον Αμφίονα και του έδωσε επτά γιους και επτά κόρες. Οι επτά γιοι ονομάζονταν Σίπυλος, Ευπίνητος, Ισμηνός, Δαμασίχθων, Αγήνωρ, Φαίδιμος, Τάνταλος· οι κόρες ήταν η Εθοδαία (ή Νέαира), Κλεοδόξα, Αστυόχη, Φθία, Πελοπία, Αστυκράτεια και Ωγυγία Περήφανη και ευτυχισμένη για τα παιδιά της, η Νιόβη δήλωσε μια μέρα ότι ήταν ανώτερη από τη Λητώ, που δεν είχε παρά ένα μόνο γιο και μία μόνο κόρη. Η θεά την άκουσε, προσβλήθηκε και ζήτησε από τον Απόλλωνα και την Άρτεμη να πάρουν εκδίκηση. Πράγμα που έκαναν οι δύο θεοί και σκότωσαν τα παιδιά της με τα βέλη τους. Η Άρτεμη σκότωσε τα κορίτσια και ο Απόλλωνας τα αγόρια. Νιόβη από τον πόνο της έτρεξε κοντά στον πατέρα της Τάνταλο στη Σίπυλο όπου οι θεοί τη μεταμόρφωσαν σε βράχο, αλλά τα μάτια της συνέχισαν να κλαίνε. Για πολύ καιρό έδειχναν αυτόν το βράχο, που κάποτε ήταν η Νιόβη και από εκεί κυλούσε μια πηγή μέχρι την ύστερη αρχαιότητα.¹¹

Σχηματικά γνωρίσματα της :

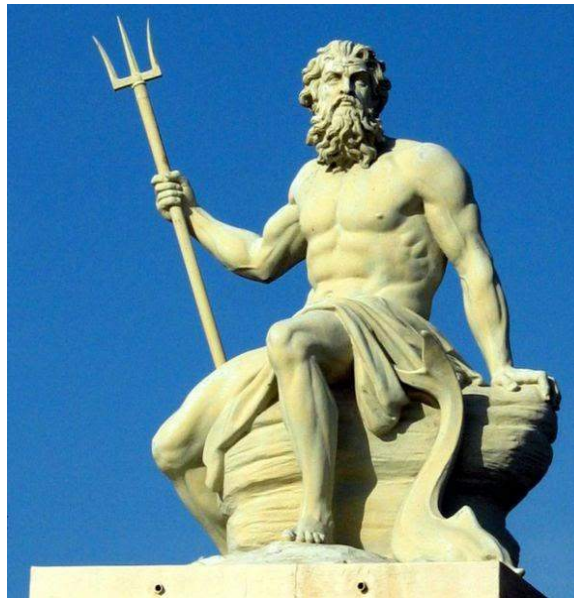
- Θεά του κυνηγιού
- Παρθένος
- Σχετίζεται με τις ανθρωποθυσίες
- Καλλίστη Άρκτος(σύμβολο της η αρκούδα)
- Ταυτίζεται με τη Σελήνη
- Η θεά του τοκετού και των αιφνιδίων κοριτσίστικων θανάτων(ΕΙΛΕΙΘΥΙΑ)

Ποσειδώνας

Σύζυγος ή Γιός της Μεγάλης Θεάς

¹¹ Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Γ', σελ. 172-82

G. Thomson, *Η Αρχαία Ελληνική Κοινωνία. Το Προϊστορικό Αιγαίο*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1989, σελ. 143-48, 186-193

Στην Ελληνική μυθολογία ο **Ποσειδώνας** είναι ο θεός της στεριάς και της θάλασσας (και για αυτό ονομάζονταν και *Πελαγαίος*), των ποταμών, των πηγών και των πόσιμων νερών. Γιος του Κρόνου και της Ρέας και αδελφός του Δία κατοικούσε πότε στον Όλυμπο και πότε στο παλάτι του στα βάθη της θάλασσας, όπου ζούσε και η γυναίκα του, η Νηρηίδα Αμφιτρίτη. Κατά μια εκδοχή μεγάλωσε στη Ρόδο όπου, μετά την ένωσή τους με την Αλία, αδελφή των Τελχινών, γεννήθηκαν έξι γιοι και μια κόρη, η Ρόδη, που έδωσε το όνομά της στο νησί. Ήταν πατέρας ακόμα του Θησέα, αλλά και του Προκρούστη και του Σκίρωνα και γιγάντων: των δίδυμων Ώτου και Εφιάλη (από την ένωσή του με την Ιφιμέδεια, κόρη του βασιλιά της Θεσσαλίας), του Τιτυού (από την Ελαρά, κόρη του Ορχομενού) και του Ωρίωνα (από την Ευρυάλη, κόρη του Μίνωα). Θεωρούνταν ακόμα εξημερωτής του πρώτου αλόγου αλλά και γεννήτορας του μυθικού αλόγου Πήγασου. Το όνομα του θεού *Nethuns* είναι ετρουσκικό και υιοθετήθηκε στα λατινικά για τον Ποσειδώνα στη ρωμαϊκή μυθολογία (*Νεπτούνους*). Και οι δύο ήταν θεοί της θάλασσας ανάλογοι με τον Ποσειδώνα. Σύμφωνα με σωζόμενες επιγραφές, ο Ποσειδών λατρευόταν στην Πύλο και στη Θήβα και ενσωματώθηκε στους θεούς του Ολύμπου ως αδελφός του Δία και του Άδη. Ο Ποσειδών απέκτησε πολλά παιδιά. Υπάρχει ένας ομηρικός ύμνος στον Ποσειδώνα, ο οποίος ήταν ο προστάτης πολλών ελληνικών πόλεων, αν και έχασε το διαγωνισμό για την Αθήνα από την Αθηνά. Σαν θεός της θάλασσας, ο Ποσειδώνας ταξίδευε με το χρυσό άρμα του πάνω στα κύματα, που άνοιγαν χαρούμενα στο πέραςμά του, ενώ γύρω του έπαιζαν δελφίνια. Με την τριαινά του μπορούσε τόσο να δημιουργεί τρικυμίες όσο και να ηρεμεί τα νερά. Θεωρούνταν προστάτης των ναυτικών και των ψαράδων κι ακόμα, σαν υπεύθυνο για γεωλογικά φαινόμενα όπως τους σεισμούς, του προσφέρονταν θυσίες και επικλήσεις για τη σταθερότητα του εδάφους και την ασφάλεια των κτιρίων, ενώ τιμούνταν και με υποδρο-

μίες. Σύμβολά του ήταν η τρίαινα, το ψάρι (συνήθως τόννος ή δελφίνι) και σπανιότερα το άλογο ή ο ταύρος.

Λατρεία

Ο Ποσειδών ήταν σημαντικός θεός διάφορων πόλεων: στην Αθήνα, ήταν δεύτερος μόνο μετά την Αθηνά σε σημασία, ενώ στην Κόρινθο και σε πολλές πόλεις της Μεγάλης Ελλάδας ήταν ο προϊστάμενος θεός της πόλης. Στην καλοκάγαθη πτυχή του, ο Ποσειδών παρουσιάζοταν δημιουργώντας νέα νησιά και προσφέροντας ήρεμες θάλασσες. Όταν όμως οργιζόταν, χτυπούσε το έδαφος με την τρίαινά του και προκαλούσε χάος, σεισμούς, ναυάγια και πνιγμούς στη θάλασσα. Στην Οδύσσεια, η μνησικακία του Ποσειδώνα ενάντια στον Οδυσσέα απέτρεψε τον πολυμήχανο ήρωα από την άφιξή του στην πατρίδα του, την Ιθάκη. Οι ναυτικοί προσεύχονταν στον Ποσειδώνα για ένα ασφαλές ταξίδι, πνίγοντας μερικές φορές άλογα ως θυσία. Σύμφωνα με τον Πausανία, ο Ποσειδών ήταν ένας από τους επιστάτες του χρησμού στους Δελφούς προτού να τους αναλάβει ο Ολύμπιος Απόλλωνας. Απόλλωνας και Ποσειδών λειτούργησαν στενά σε πολλά σημεία: στην αποίκηση, παραδείγματος χάριν. Ο Δελφικός Απόλλωνας παρείχε την έγκριση την εγκατάσταση ανθρώπων σε αποικίες, ενώ ο Ποσειδών πέρα από τους αποίκους βοήθησε δίνοντάς τους το εξαγνιστικό ύδωρ για τη θυσία που αφορούσε την ίδρυση της αποικίας. Η Ανάβασις του Ξενοφώντα περιγράφει μια ομάδα στρατιωτών στο 400-399 π.Χ. τραγουδώντας στον Ποσειδώνα ένα παιάνα, ένα είδος ύμνου που τραγουδιέται κανονικά για τον Απόλλωνα. Όπως και ο Διόνυσος, ο οποίος επηρέαζε τις μαινάδες, έτσι και ο Ποσειδών προκαλούσε ορισμένες μορφές διανοητικής διαταραχής. Ένα υποκράτειο κείμενο λίγο πριν το 400 π.Χ., στις ιερές Αρρώστιες λέει ότι κατηγορήθηκε ο θεός για ορισμένους τύπους επιληψιών.¹²

Σχηματικά γνωρίσματα του :

Ποσειδώνας

- Θεός της Γης, της θάλασσας
- Πατέρας Γιγάντων
- Σύμβολό του το άλογο
- Αδελφός του Δία
- Προστάτης της Ελευσίνας

---

¹² Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Γ', σελ. 55-94

- γαιοσειστής
- Μητριαρχικός Θεός, σύζυγος Ρέας
- Γίνεται προστάτης της θάλασσας όταν μετεξελίσσεται σε πατριαρχικό θεό

Οι Γοργόνες

Ο Περσέας κρατά το κομμένο κεφάλι της Μέδουσας, της πιο γνωστής από τις τρεις γοργόνες σε ρωμαϊκό αντίγραφο κλασσικού αγάλματος

Στην ελληνική μυθολογία, η Γοργόνα είναι το φοβερό, δαιμονικό τέρας, η κόρη της Γαίας. Στην παλαιότερη εκδοχή του μύθου αναφέρεται ότι κατά την Τιγαντομαχία, η Γαία, για να βοηθήσει τους γιους της Γίγαντες στον αγώνα τους εναντίον των ολύμπιων θεών, γέννησε την Γοργόνα. Η Αθηνά όμως σκότωσε το τέρας, φόρεσε το δέρμα του σαν θώρακα και τοποθέτησε την κεφαλή του στην μέση της ασπίδας της, για να τρομάζει τους εχθρούς της. Στην Θεογονία του Ησίοδου, η Γοργόνα εμφανίζεται ως τριάδα από τερατόμορφες αδελφές, τις Γοργόνες.

Σε κατόπιν παραδόσεις, με την περιληπτική ονομασία Γοργόνες αναφέρονταν θαλάσσιοι δαίμονες με μορφή γυναίκας, οι οποίες έφεραν τις ονομασίες Ευρυάλη, Σθενώ και Μέδουσα. Χαρακτηριζόνταν αποτρόπαιες, οφιοπλόκαμες και ανθρωπομίσητες. Κατά την παράδοση, ήταν κόρες του Φόρκυος και της Κητούς και κατοικούσαν στις εσχατιές της Γης, στις Εσπερίδες, πέρα από τον ωκεανό. Η μόνη θνητή από τις Γοργόνες και κυριότερη της τριάδας, η Μέδουσα, αποκεφαλίστηκε από τον Περσέα. Από το νεκρό σώμα της Μέδουσας, που είχε μείνει έγκυος από τον Ποσειδώνα, ξηπήδησαν ο ήρωας Χρυσάορος και το φτερωτό άλογο Πήγασος, ο σύντροφος του Βελλεροφόντη. Το κεφάλι της Μέδουσας ως μάσκα είχε την δύναμη να πετρώνει εκείνον που το αντίκριζε. Ο Περσέας το προσέφερε στην Αθηνά, η οποία το χρησιμοποίησε ως σύμβολο συνήθως πάνω στο στήθος ή την ασπίδα της.

Οι Γοργόνες απεικονίζονταν στην αρχαιοελληνική τέχνη με μεγάλα στρογγυλά μάτια, πλατιά μύτη, φίδια στο κεφάλι, μεγάλα δόντια σαν του κάπρου, χάλκινα

χέρια και χρυσές φτερούγες. Με την μορφή αυτή παριστάνονται σε αγγεία, γλυπτά και νομίσματα. Στους νεότερους χριστιανικούς χρόνους, η Γοργόνα έγινε το θαλασσινό στοιχείο της λαϊκής παράδοσης. Ο θρύλος της προήλθε, σύμφωνα με τον Νικόλαο Πολίτη, από συγχώνευση των αρχαιοελληνικών μύθων για τις Γοργόνες, τις Σειρήνες και την Σκύλλα, με διηγήσεις των ελληνιστικών και βυζαντινών χρόνων για τον Μέγα Αλέξανδρο. Θεωρήθηκε αγαθοποιός και κακοποιός δαίμονας της θάλασσας με ωραιότατο σώμα γυναίκας μέχρι την μέση και ψαριού με μία ή δύο ουρές από την μέση και κάτω: η μορφή της είναι γλυκύτατη και η φωνή της μελωδική. Σύμφωνα με το βιβλίο του Ντόροθι Ντιν-νερστάιν (Dorothy Dinnerstein), <<Η Γοργόνα και ο Μινώταυρος>>, αυτά τα ανθρώπινα-ζωικά υβρίδια πλάσματα, όπως ο μινώταυρος και η γοργόνα μεταφέρουν τις εμφανιζόμενες αντιλήψεις των αρχαίων ότι τα ανθρώπινα όντα ήταν διαφορετικά από τα ζώα.

Οι πρώτες γνωστές ιστορίες για γοργόνες εμφανίστηκαν στην Ασσυριακή μυθολογία το 1000 π.Χ. Η θεά Αταργάτις, μητέρα της Ασσύριας βασίλισσας Σεμίραμις, αγάπησε έναν θνητό βοσκό και ακούσια τον σκότωσε. Ντροπιασμένη έπεσε μέσα σε μια λίμνη για να πάρει τη μορφή ενός ψαριού, αλλά τα νερά δεν κρύψανε τη θεϊκή της ομορφιά. Συνεπώς πήρε τη μορφή μιας γοργόνας. Ένας νεότερος θρύλος την ανέφερε ως αδελφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και υπεύθυνη για τον θάνατό του, επειδή ήπιε ή έχυσε το αθάνατο νερό που είχε ο αδελφός της. Γι' αυτό, ο Μέγας Αλέξανδρος την καταράστηκε να γίνει ψάρι και να περιπλανιέται στις θάλασσες. Η Γοργόνα συναισθάνθηκε το σφάλμα της και, κάθε φορά που συναντούσε πλοίο στην θάλασσα, το σταματούσε και ρωτούσε τους ναυτικούς αν ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος. Αν της απαντούσαν καταφατικά, η Γοργόνα μεταμορφωνόταν σε ωραιότατη κόρη, μετρίαζε τους ανέμους και έπαιζε την λύρα της. Αν όμως η απάντηση ήταν αρνητική, βύθιζε το πλοίο και έπνιγε τους ναύτες. Εν κατά κλείδι, οι παραδόσεις για την Γοργόνα τροφοδότησαν με γόνιμο τρόπο την λαϊκή τέχνη και τα σχετικά θέματα της συναντώνται σε πλαστικές, ζωγραφικές, ξυλογλυπτικές παραστάσεις και κεντήματα. Η συνήθεια απεικόνισης της Γοργόνας οφείλεται στην λαϊκή πίστη ότι η μορφή της προφυλάσσει από το κακό μάτι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι Γοργόνες σε κρητικά κεντήματα και σε ξυλόγλυπτα τέμπλα του 19^{ου} αιώνα. Οι επικρατέστεροι εικονογραφικοί τύποι της Γοργόνας, οι οποίοι εξαρτώνται κυρίως από την οικονομία του χώρου που διακοσμούν, είναι τρεις: γυναίκα με δύο ουρές ψαριού, συμμετρικά υψωμένες που τις κρατά με τα δύο τις χέρια, γυναίκα με μια ουρά ψαριού και ένα ναυτικό σύμβολο στο χέρι (καράβι, άγκυρα, κουπί) αλλά και σημαία ή άνθη και γυναίκα που την έχει καταπεί μέχρι την μέση ένα μεγάλο ψάρι.¹³

¹³ Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Δ', σελ. 354-62,

G. Thomson, *Η Αρχαία Ελληνική Κοινωνία. Το Προϊστορικό Αιγαίο*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1989, σελ. 135-38

Δύο μητριαρχικοί θεοί «ντυμένοι τα ρούχα» της πατριαρχίας

Απόλλων

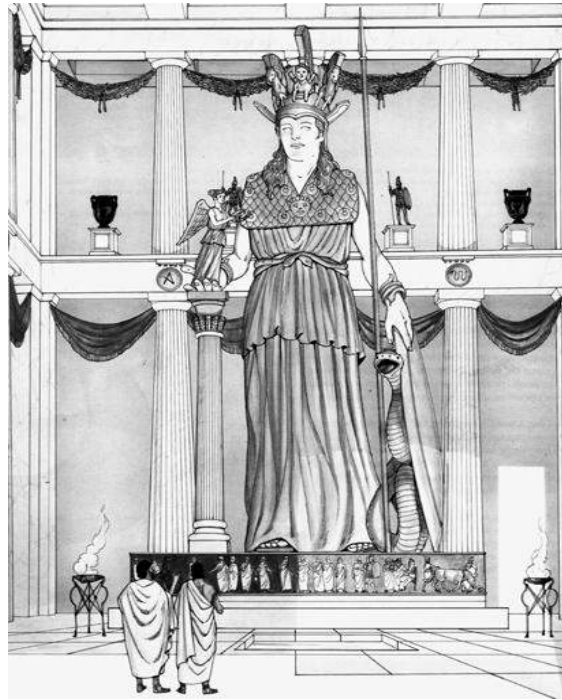
Ο «κιθαρωδός» Απόλλωνας. Φρεσκογραφία στον, Οίκο του Αυγούστου στην Ρώμη, περ. 20 π.Χ.

Ο **Απόλλωνας** είναι Μέγας θεός του Ελληνικού Πανθέου (Απλών στη θεσσαλική διάλεκτο), με γύρω στις 350 επικλήσεις, προσωνύμια και τοπικές λατρείες του, θεραπευτής, μάντης και ηλιακός («Φοίβος»). Πιθανότατα να αποτέλεσε έμπνευση για το θεό **Απλού** στην ετρουσκική μυθολογία. Γεννήθηκε από το θεό Δία (που στις επικλήσεις του αίθριος, ανέφελος, υψινεφής, αλληγορείται σε αέρα και ουρανό) και τη θεομητρική θεότητα Λητώ (που αλληγορείται στο αστροφώτιστο νυκτερινό στερέωμα). Η επίκλησή του «Δήλιος» σημαίνει φυσικά όχι μόνον τον γεννηθέντα στη νήσοΔήλο, αλλά και τον Θεό που κάνει δήλα και ορατά τα πάντα, αλλά και τα πάντα ορά Από τη δοξασία ότι αιτία όλων των γινομένων είναι ο Ήλιος, του οποίου το φως εισχωρεί στις κρυμμένες αιτίες, ο (σύμφωνα με τους μαγικούς παπύρους της συλλογής Papyri Graecae Magicae) «τηλεσκόπος και κοίρανος κόσμος» θεός Φοίβος Απόλλων σχετίζεται στενά με τις λειτουργίες της λεγόμενης Ειμαρμένης και των Μοιρών, ως Θεός μαντευτής (Αγνόμαντις, Αληθής, Δαφναιός, Μαντικός, Μοιραγέτης, Λοξίας, Προόψιος, Τριποδιλάλος). Η μαντική ιδιότητα του Απόλλωνα εξηγείται και από το γεγονός ότι η μουσικοπαραγωγός ιδιότητά του, όπως θα δούμε παρακάτω, του επιτρέπει πλήρη διαύγεια όρασης στα διάφορα σημεία της χρονικής κίνησης, της οποίας χρονικής κίνησης στυλοβάτης και γεννήτωρ είναι ο Ρυθμός, ένα τμήμα του τρισυπόστατου (Ρυθμός, Μελωδία, Αρμονία) που ορίζει τη Μουσική. Ο θεός Απόλλων σχετιζόταν με τη Νεότητα και το Κάλλος (επειδή ως Ήλιος ξεπροβάλλει αιωνίως νέος την κάθε αυγή και στη συνέχεια με το φως του καταδεικνύει όλα τα επί γης ω-

---

Αθηνά

Αναπαράσταση του χρυσελεφάντινου αγάλματος της Αθηνάς του Φειδία που κοσμούσε τον Παρθενώνα

Η **Αθηνά** είναι γνωστή ως η θεά της σοφίας, της άμυνας της πόλης, της ύφανσης και της κεραμοποιείας . Είναι πολεμίστρια, όμως αρκετά είναι τα σημεία που την διαφοροποιούν από τον αδερφό της, τον θεό του πολέμου Άρη. Η Αθηνά μάχεται έξυπνα και ως θεά της σοφίας που είναι κερδίζει τις μάχες. Νικήτρια από το πεδίο της μάχης εκτός του λόγου που αναφέραμε βγαίνει και για έναν άλλο λόγο. Η Αθηνά μάχεται τον δίκαιο πόλεμο. Αυτός είναι και ο λόγος που ήταν τόσο αγαπητή στους αρχαίους χρόνους και η λατρεία ήταν πολύ διαδεδομένη με τρανταχτότερο παράδειγμα την Αθήνα όπου έδωσε και το όνομά της και στην οποία χτίστηκε ο ναός σύμβολο της πόλης, ο Παρθενώνας. Παλαιότεροι τύποι του ονόματος της θεάς ήταν οι τύποι Άθανα (δωρικός) και Άθήνη, το δε όνομα Άθηνᾶ, που τελικά επικράτησε, προέκυψε από το επίθετο Άθαναία, που συναιρέθηκε σε Άθηνάα > Άθηνᾶ. Στον πλατωνικό Κρατύλο το όνομα Αθηνά ετυμολογείται από το Α-θεο-νόα ή Η-θεο-νόα, δηλαδή η *νόηση του Θεού* (Κρατυλ. 407b), αλλά η εξήγηση αυτή είναι παρετυμολογική. Η επιστημονική βιβλιογραφία θεωρεί το θεωνύμιο προελληνικό και αγνώστου ετύμου. Συσχετίζεται από τους Ετρούσκους με τη θεά τους Μένερβα και αργότερα από τους Ρωμαίους ως Μινέρβα, συμβολίζεται από μια κουκουβάγια, έφερε μια ασπίδα από δέρμα κατσίκας, ονομαζόμενη *Αιγίσκου* της είχε δοθεί από τον πατέρα της και συνοδεύεται από τη θεά Νίκη. Η Αθηνά συχνά βοήθησε ήρωες. Είναι οπλισμένη, ποτέ ως παιδί, πάντα παρθένας. Παρθενώνας στην Αθήνα είναι ο πιο διάσημος ναός αφιερωμένος σ' αυτήν. Ποτέ δεν είχε σύντροφο, αν και μια φορά ο Ήφαιστος προσπάθησε και απέτυχε. Η γέννηση της από την αρχή φανερώνει τις δυνάμεις της όσο και την σπουδαιότητα που θα έπαιζε στην ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Κόρη του Δία και της Μήτιδας, σύμφωνα με τον μύθο. Η Μήτις ήταν ο πρώτος έρωτας και κατά πολλούς η πρώτη γυναίκα του Δία. ήταν η συνετότερη από τις νύμφες του βουνού και τις ωκεανίδες που ανάθρεψαν τον Δία στο σπήλαιο που τον έκρυψε η μητέρα του για να ξεφύγει

από τον Κρόνο που καταβρόχθιζε τα παιδιά του. Η Μήτιδα είναι η θεά της σοφίας, της καλής συμβουλής, της πονηρίας και των χειροτεχνιών. Σε γιορτή για την επισημοποίηση της σχέσεώς τους, στον Όλυμπο ο παππούς του Δία ο Ουρανός κι γιαγιά του η Γη απεκάλυψαν στον εγγονό τους πως η Μήτιδα θα του χάριζε πρώτα μία κόρη, η οποία θα ήταν ισάξια του σε δύναμη και σοφία και στην συνέχεια ένα υιό καλύτερό του ο οποίος θα του έπαιρνε τον θρόνο και θα γινόταν ο πρώτος μεταξύ των θεών. Ακούγοντας αυτά ο Δίας και γνωρίζοντας για την εγκυμονούσα ήδη Μήτιδα κατέφευγε στην τακτική του πατέρα του και αφού πρώτα ξεγέλασε την Μήτιδα δίνοντας της να καταπιεί ένα βοτάνι, (το οποίο είχε ζητήσει από την γιαγιά του) λέγοντάς της πως έτσι θα έκανε γερά παιδιά, την κατάπιε μαζί με το έμβρυο, αφού το μαγικό αυτό βοτάνι την έκανε πρώτα μικρή όσο ένα δάχτυλο. Από το σημείο αυτό κατέκτησε ολόκληρη την σοφία του κόσμου και ήξερε ανά πάσα στιγμή ποιο είναι το καλό και το κακό. Ύστερα από λίγο καιρό άρχισε να νιώθει ενοχλήσει στον εγκέφαλό του. Μικρά σουβλίσματα λες και κάποιος προσπαθούσε να του τρυπήσει το μυαλό. Οι ενοχλήσεις αυτές συνεχώς γινόντουσαν και πιο έντονες, τόσο που κάποια στιγμή δεν άντεχε άλλο και διέταξε τον Ήφαιστο να τον χτυπήσει δυνατά στο κεφάλι με το σφυρί του. Ακούγοντάς το αυτό ο Ήφαιστος δίστασε όμως ο Δίας τον απείλησε πως αν δεν έκανε αυτό που τον διέταζε θα τον ξαναπετούσε από τον Όλυμπο. Έτσι ο Ήφαιστο κατέβασε με όλη του τη δύναμη το σφυρί του στο κεφάλι του Δία, το οποίο άνοιξε και από μέσα πετάχτηκε πάνοπλη με τα λαμπερά της μάτια η θεά Αθηνά. Κληρονόμος της δύναμης του πατέρα της και της σύνεσης της μητέρας της φορώντας περικεφαλαία με λοφίο, κρατώντας ασπίδα και κουνώντας απειλητικά το δόρυ της μέσα σε λίγη ώρα μεγάλωσε και απέκτησε ολόκληρη την θεϊκή υπόσταση και το μεγαλείο της. Σύμβολά της θεάς ήταν το δέντρο της ελιάς, η κουκουβάγια και το φίδι.

ΜΥΘΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Από τους γνωστότερους μύθους για την Αθηνά είναι η διαμάχη της με τον Ποσειδώνα για την προστασία και το όνομα της Αθήνας. Η πιο κοινή εκδοχή του μύθου μιλάει για ορισμό ως προστάτη της Αθήνας από τους θεούς, εκείνου που θα έκανε στην πόλη το σημαντικότερο δώρο. Ο Ποσειδώνας χτύπησε με την τρίαινά του την γη και ένα κατάλευκο άλογο πετάχτηκε. Εντυπωσιάστηκαν οι θεοί καθώς το άλογο είναι ένα δώρο που πολύ θα βοηθούσε τον κόσμο καθώς θα το χρησιμοποιούσαν στην καθημερινότητά τους τόσο για το όργωμα όσο και για τις μετακινήσεις τους, όμως στην συνέχεια ήταν η σειρά της Αθηνάς η οποία χτύπησε με το δόρυ της τη γη και μια φουντωτή ελιά πετάχτηκε. Βλέποντάς την η θεοί έδωσαν την νίκη στην Αθηνά καθώς θεώρησαν το ευλογημένο δέντρο χρησιμότερο. Η Αθηνά είναι μία από τις ορκισμένες παρθένες θεές και δεν τα πηγαίνει καθόλου καλά με την Αφροδίτη, με την οποία τσακώνεται συχνά ακόμη και ενώπιον του Δία ο οποίος προσπαθεί να τις συμφιλιώσει. Δεν διστάζει μάλιστα στον τρωικό πόλεμο να οδηγήσει το δόρυ του Διομήδη και να τραυματίσει την Αφροδίτη. Η Αθηνά αν και ορκισμένη Παρθένας δεν γλιτώνει των προκλήσεων. Αξίζει να αναφέρουμε τον μύθο σχετικά με τον έρωτα του Ήφαιστου για αυτήν. Κάποτε η θεά επισκέφτηκε τον αδελφό της στο σιδηρουργείο του θαυμάζοντας και αναζητώντας ίσως κάποιο από τα υπέροχα όπλα που αυτός κατασκεύαζε. Βλέποντάς την ο Ήφαιστος και εγκαταλειμμένος όπως ήταν από την γυναίκα του την Αφροδίτη την ερωτεύτηκε και άρχισε να την πολιορκεί ερωτικά. Η Αθηνά όμως ήταν αποφασισμένη και δεν θα ενέδιδε σε

κανέναν. Το σπέρμα του Ηφαιστου έπεσε στο πόδι της θεάς, η οποία με αηδία το σκούπισε με ένα μάλλινο ύφασμα το οποίο πέταξε στη συνέχεια στη γη. Στο το σημείο που έπεσε το πανί γεννήθηκε ο Ερυχθόνιος, τον οποίο στη συνέχεια η Αθηνά ανέθρεψε σαν πραγματικά δικό της παιδί. Αφού το έκλεισε σε ένα μπαούλο, το παρέδωσε στην Πανδρόσα, κόρη του βασιλιά της Αθήνας Κέκρωπα, λέγοντάς της να μην ανοίξει το μπαούλο. Όμως οι αδελφές της το άνοιξαν και έκπληκτες είδαν ένα φίδι να βρίσκεται τυλιγμένο γύρω από το μωρό και κατά μερικούς το ερπετό τις κατάστρεψε ενώ κατά μερικούς άλλους τις τρέλανε και τις έκανε να πηδήξουν από την ακρόπολη. Καθώς έτυχε θείκης ανατροφής από την Αθηνά την ίδια ο Εριχθόνιος απέλασε τον Αμφικτίωνα και έγινε βασιλιάς της Αθήνας, και ήταν αυτός που έστησε μία ξύλινη εικόνα της Αθηνάς στην ακρόπολη και καθιέρωσε τα Παναθήναια προς τιμή της . Μία γυναίκα η Αράχνη, ξακουστή υφάντρα, καυχήθηκε κάποτε πως ήταν ανώτερη στη τέχνη της κι από την ίδια την Αθηνά, η οποία και την προκάλεσε σε μονομαχία. Η Αθηνά στο υφαντό της απεικόνιζε τη διαμάχη με τον Ποσειδώνα για την Αθήνα, ενώ η Αράχνη περιγελούσε τα ερωτικά κατορθώματα των θεών του Ολύμπου. Οργισμένη η Αθηνά για τη ύβρη αυτή προς τους θεούς έσκισε το υφαντό της Αράχνης, ενώ η ίδια μην αντέχοντας τη ντροπή, κρεμάστηκε. Η Αθηνά τη λυπήθηκε και χαλάρωσε τη θηλεία από τον λαιμό της, την τιμώρησε όμως και τη μεταμόρφωσε στο Αρθρόποδα αράχνη.

Προσωνύμια της Αθηνάς

1. Παλλάς

Ίσως το προσωνύμιο να προέρχεται από τον Γίγαντα Πάλλαντα, τον οποίο σκότωσε η Αθηνά στη Γιγαντομαχία. Κατά άλλη εκδοχή πήρε το προσωνύμιο αυτό, επειδή γεννήθηκε από το κεφάλι του Δίαπάλλοντας το δόρυ της.

2. Γλαυκώπις

Χρησιμοποιείται συχνά από τον Όμηρο. Έχει την έννοια *γαλανομάτα* (γλαυκός+ ωψ). Ενδιαφέρον είναι το ότι η κουκουβάγια (αρχ. **γλαυξ**), το ιερό πουλί της Αθηνάς, προέρχεται από την ίδια ρίζα, ίσως λόγω και των δικών της μεγάλων και λαμπερών ματιών.

3. Αρεία

Το προσωνύμιο αυτό το απέκτησε η θεά Αθηνά κατά τη δίκη του Ορέστη στον Άρειο Πάγο για το φόνο της μητέρας του, Κλυταιμνήστρας. Με την κρίσιμη ψήφο της Αθηνάς υπέρ του, ο Ορέστης αθωώθηκε.

4. **Εργάνη** Της αποδιδόταν το προσωνύμιο αυτό, καθώς ήταν προστάτιδα των τεχνιτών και της χειροτεχνίας.

5. **Παρθένος** Με το επίθετο αυτό λατρευόταν στον ναό του Παρθενώνα.

6. **Πρόμαχος** Με αυτή την προσωνυμία αποκαλούσαν την Αθηνά, όταν έμπαινε πάνοπλη στη μάχη.

7. Πολιάς

Η προσωνομία αυτή της αποδιδόταν ως προστάτις θεά της Αθήνας και της Ακρόπολης.¹⁵

Σχηματικά της γνωρίσματα:

Αθήνα ή Μήτις(γεννήθηκε από το κεφάλι του Δία)

•□□□□□□□ Είναι θεά οφιούχος(σχετίζεται με τα φίδια). Σύμβολο της γης και της γονιμότητας.

•□□□□□□□ Παλλάδα(κόρη)

•□□□□□□□ Παλλιάδα –Ερέχθειο (Ερεχθίονας ο γεννημένος στη γη). Στο Ερέχθειο γιορτάζεται με τον Ποσειδώνα.

□□□□□□□□ Ελαία

Μητριαρχικά και Πατριαρχικά Στερεότυπα στους Θεϊκούς μύθους

Μέσα από τη συγκριτική μελέτη που διεξήχθη, παρατηρήθηκαν τα βαθύτερα χαρακτηριστικά της αρχαίας κοινωνίας μέσα από τη θρησκεία και τους μύθους γύρω από τις θεότητες. Το συμπέρασμα της μελέτης μας οδήγησε στο διαχωρισμό των χαρακτηριστικών αυτών σε μητριαρχικά και πατριαρχικά, τα οποία εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της κοινωνίας της κάθε εποχής.

Χρονολογικά, προηγείται η μητριαρχική κοινωνία η οποία έχει τις ρίζες της στη Νεολιθική Εποχή. Αυτό συνέβη διότι λόγω έλλειψης γνώσεων περί βιολογίας και όχι μόνο, οι τότε άνθρωποι παρατηρούσαν τις σωματικές αλλαγές των γυναικών που συνεπάγονταν τον ερχομό ενός παιδιού και θεωρούσαν τις γυναίκες, θεές αφού “έκρυβαν” το θαύμα της ζωής στο σώμα τους. Φαίνεται λοιπόν, ότι η θεοποίηση τους ήταν ένας τρόπος για να δείξουν τα υπόλοιπα μέλη της φυλής το σεβασμό τους για το πρόσωπο των μητέρων. Ειδικότερα, αυτό παρατηρείται μέσα από τα ειδώλια που αναπαριστούν εγκυμονούσες γυναίκες.

Υπάρχουν τρεις βασικές παράμετροι που σχετίζονται με τις μητριαρχικές θεότητες. Αρχικά, το γεγονός ότι η γεωργία ήταν η κύρια ασχολία των τότε ανθρώπων και κυρίως των γυναικών υπήρξε η αφορμή για τη συσχέτισή τους με τον κύκλο της βλάστησης και της γονιμότητας της φύσης όπως επίσης και των ανθρώπων. Συγκεκριμένα, η πιο γνωστή θεότητα που είναι κοντά στη φύση είναι η Δήμητρα, που όπως λέει και το όνομά της (Δη Μήτηρ – Γη Μήτηρ) είναι η ίδια η μητέρα Γη, η οποία είναι ζευγάρι με τη κόρη της, Περσεφόνη, και μαζί συμβολίζουν τον κύκλο της βλάστησης. Δεύτερον, οι όσοι άνδρες θεοί των τότε εποχών υπήρξαν, γεννιούνται από θεές ή αντλούσαν τις δυνάμεις τους από αυτές. Με άλλα λόγια, οι άνδρες θεοί ήταν εξαρτημένοι από μανάδες, αδερφές ή συζύγους και δε μπορούσαν να επιβιώσουν χωρίς αυτές. Αυτό αρχικά παρατηρήθηκε με τη μινωική θεά όπου φαίνεται να υπήρξε μια ανδρική θεότητα που πιστεύεται να είναι σύζυγος ή γιος της Μεγάλης αυτής θεάς. Σταδιακά

¹⁵ Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Γ', σελ. 17-54

παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι είναι σύζυγοι οι οποίοι συμπληρώνουν τις δυνάμεις των γυναικείων θεοτήτων ή απλά απεικονίζουν και τη θέση των ανδρών στην κοινωνία. Τέλος, είναι γνωστό ότι στη Νεολιθική Εποχή και την Εποχή του Χαλκού τελούνται συχνά ανθρωποθυσίες. Αυτό που πολλοί δε ξέρουν είναι ότι τα θύματα ήταν αρσενικά όντα, είτε ζώα είτε άνθρωποι, διότι έτσι συμβολιζόταν η αναγέννηση της γης. Οι ίδιοι οι μύθοι αποκαλύπτουν το υπόβαθρο των ανθρωποθυσιών στις πανάρχαιες λατρείες των μητριαρχικών θεοτήτων. Για παράδειγμα, σε από τους μύθους της Άρτεμις, θυσιάζεται η Ιφιγένεια, κόρη του Αγαμέμνονα, αν και αργότερα τη θέση της πήρε ένα ελάφι, η ίδια η Ιφιγένεια μεταφέρθηκε στην Κριμαία και έγινε ιέρεια της θεάς προς τιμήν της οποίας, όμως, θυσίαζε ανθρώπους. Αρχαιολογικά αποδεικνύεται με την εύρεση οστών ενός άνδρα στο βουνό Γιούχτα της Κρήτης, ο οποίος είχε θυσιαστεί σε μινωικό βωμό.

Με την πάροδο των χρόνων και συγκεκριμένα λίγο πριν την καταστροφή του μινωικού πολιτισμού, μαζί με τις κοινωνικές αλλαγές ήρθαν και οι θρησκευτικές. Πλέον, η κοινωνία έχει μεταβληθεί σε πατριαρχική όπου δηλαδή η ηγεσία ανήκει σε κάποιον άνδρα. Συνεπώς, οι παλιές θεότητες οι οποίες παρουσίαζαν τις γυναίκες κυρίαρχες, δεν εξυπηρετούσαν ιδεολογικά ούτε τη κοινωνία ούτε τη θρησκεία. Γι' αυτό και οι ανδρικές θεότητες που παλαιότερα είχαν μηδαμινό ρόλο, κατέληξαν οι μεγαλύτεροι θεοί του πανθέου. Αυτό συνέβη διότι με την αύξηση της γεωργίας, οι άνδρες ως ισχυρότεροι κατάφεραν μέσα από τις επιδρομές να κερδίσουν λάφυρα (π.χ. τρόφιμα, γη, ανθρώπους) τα οποία δε μοιράζονται με τη φυλή τους με αποτέλεσμα να γίνουν πλουσιότεροι αφού τα κρατούσαν για τους ίδιους.

Για να εκδηλωθεί το αίσθημα κυριαρχίας μιας ανδρικής θεότητας, η οποία προερχόταν από μητριαρχική θεότητα, δημιουργήθηκαν πολλοί μύθοι όπου κυρίως γυναίκες αλλά και ανδρικές θεότητες προέρχονται ή εξαρτώνται από τη μεγάλη ανδρική θεότητα. Έτσι οδηγούμαστε στο πρώτο πατριαρχικό γνώρισμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το γεγονός ότι οι περισσότεροι θεοί /ες του δωδεκάθεου είναι παιδιά του Μεγάλου θεού, του Δία και πολλοί από αυτούς πήραν τη "μορφή" τους από το σώμα του Δία, όπως η Αθηνά. Δεύτερον, οι ανδρικές θεότητες φέρονται ως κυρίαρχοι του ουρανού σε σχέση με τις γυναίκες που εξουσίαζαν στη γη. Αυτό συνέβη γιατί πίστευαν ότι ο ουρανός υπερέχει της γης υποδηλώνοντας έτσι τη μεγαλιότητα των θεών και συνεπώς των ανδρών στη κοινωνία. Παράδειγμα αποτελεί η ευαλλαγή της θέσης του Δία από γιο της Γης σε αρχηγό του ουρανού και των φαινομένων του. Τέλος, η υποβάθμιση των γυναικών φαίνεται και με την αναπαράσταση τερατόμορφων γυναικείων θεοτήτων. Επίσης, η αντίληψη ύπαρξης δεισιδαιμονιών επιδείνωναν τη θέση τους αφού οι άνθρωποι προσέδιδαν όλα τα κακά της ζωής σε εκείνες. Για παράδειγμα, ως τέτοιες γυναίκες δαιμονικές δυνάμεις απεικονίζονταν οι Γοργόνες, οι Ερινύες, οι Άρπιες κ.α.

Ανακεφαλαιώνοντας, παρατηρούμε ότι μέσα από τη θρησκεία αποτυπώνονται οι ιδεολογίες της κοινωνίας. Φαίνεται, όμως, πως το βαθύτερο νόημα δεν έχει αλλάξει σημαντικά αφού η μητριαρχία έχει αρκετά κοινά στοιχεία με τη πατριαρχία.

Οι πατριαρχικοί θεοί του ομηρικού δωδεκαθέου

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΟΜΗΡΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Σήμερα: Κοινωνική διαστρωμάτωση είναι η ιεράρχηση ή διαβάθμιση των ατόμων και των ομάδων σε στρώματα. Η φυλή, η εθνότητα, ο πλούτος και το κύρος παίζουν σημαντικό ρόλο στην κατάταξη τους στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Καμία κοινωνία δεν είναι απόλυτα ταξική, καθώς ο τρόπος με τον οποίο ρυθμισμένη, συντελεί στο να υπάρχουν ανισότητες στην κατανομή των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων στα μέλη τους.

Τότε: Μία διαχωριστική γραμμή ήταν αυτή που χώριζε τους πολίτες από τους ξένους, τα μέλη μιας κοινότητας από τους παροίκους. Η εξέλιξη των σχέσεων αυτών των δύο ομάδων έφθασε ως το σημείο να υπάρχουν διακρατικές συμφωνίες για ξένους την κλασική εποχή. Όμως στα ομηρικά χρόνια η λέξη ξένος σήμαινε αυτός που προέρχεται από άλλη χώρα. Οι ξένοι προστατεύονταν στην αρχαιότητα από τον Δία, την Αθηνά και τους Διόσκουρους (Κάστορα και Πολυδεύκη). Η κακή αντιμετώπιση του ξένου θεωρείται ύβρις. Η φιλοξενία ακολουθούσε μια ιεροτελεστία που παρεχόταν σε κάθε ξένο. Σύμφωνα με το τυπικό της φιλοξενίας ο ξενιστής υποχρεούται: 1) να τον υποδεχτεί εγκάρδια και να τον προσκαλέσει σε φιλοξενία αν ο ξένος έχει δόρυ, άλογο ή άρμα να φροντίσει να τακτοποιηθούν, 2) να του προσφέρει λουτρό, 3) να τον φιλέψει, 4) να τον ρωτήσει ποιος είναι, από πού έρχεται και τι θέλει μόνο αφού πρώτα τον φιλέψει, 5) να ικανοποιήσει το αίτημά του όσο μπορεί, 6) να προσφέρει στον ξένο διανομή για όσες μέρες θέλει και 7) να τον αποχαιρετήσει με δώρα που επισφραγίζουν την φιλία τους.

Ταυτόχρονα υπήρχαν: α) Οι ελεύθεροι πολίτες, οι οποίοι ήταν κοινωνικά-οικονομικά ιεραρχημένοι. Οι θήτες ήταν όσοι κατείχαν λίγη ή καθόλου γη, β) Οι δημιουργοί, που ήταν ειδικοί στην τέχνη τους: μεταλλουργοί, κεραμείς, ξυλουργοί, βυρσοδέψες, επεξεργάζονταν πολύτιμες ύλες. Ανάμεσά τους ήταν οι αοιδοί, οι μάντιες, ο κήρυξ και ο ιατρός, γ) Οι θεράποντες, που ήταν ακόλουθοι ή βοηθοί του βασιλιά ή άλλων ισχυρών προσώπων. Ήταν ηνίοχοι τους, συμμετείχαν στα συμπόσια και ήταν και οι ίδιοι επιφανείς καταγωγής, δ) Οι γεωργοί που ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης. Φαίνεται ότι η γη ήταν χωρισμένη στην καλλιεργήσιμη γη, ένα μέρος από την οποία άνηκε σε πρόσωπα και ένα μεγάλο μέρος στον δήμο και στην Εσχατιά που χρησιμοποιούνταν για βοσκή και άνηκε εξ ολοκλήρου στην κοινότητα, ε) Οι ευγενείς, δηλαδή μια μικρή ομάδα ατόμων που αναλάμβαναν την διακυβέρνηση, είχαν υπό την κατοχή τους εκτάσεις γης, αλλά είχαν έσοδα και από άλλες δραστηριότητες. Στα ομηρικά έπη πολεμούσαν με άρματα και διακριτικά χαρακτηριστικά τους, ήταν: α) η ευγενής καταγωγή, την οποία ανήγαγαν σε θεούς και ήρωες, β) η κατοχή μεγάλης έγγειας ιδιοκτησίας, γ) η καλλιέργεια του λόγου και δ) η ενασχόληση με την ρητορική. Μικρότερη μονάδα στην τάξη των ευγενών ήταν οι συγγένειες, δηλαδή τα μέλη του οίκου που απολάμβαναν τα οικονομικά ή κοινωνικά αγαθά με την ευθύνη να τα συντηρήσουν π.χ. ο οίκος του Λαέρτη. Επίσης οι κληρονομικοί βασιλιάδες κυβερνούσαν μαζί με τους ευγενείς, ζ) Ο Δήμος (ο λαός), όπου δεν είχε καμία

γνώμη στην διοίκηση του κράτους και τέλος η) Οι δούλοι, δηλαδή οι αιχμάλωτοι πολέμου ή οι αγορασμένοι, όπου δούλευαν χωρίς αμοιβή στα σπίτια και τα κτήματα των βασιλιάδων και των ευγενών.

Άλλο σημαντικό στοιχείο της ομηρικής κοινωνίας ήταν η θέση των θεών στην ομηρική λατρεία. Επειδή οι άνθρωποι φαντάζονταν τους ομηρικούς θεούς ανθρωπόμορφους, όπου επέμβαιναν στην ζωή τους, τους φέρονταν όπως και στους ισχυρούς άρχοντες. Κάθε φορά που ζητούσαν εύνοια, ευγνωμοσύνη ή χάρη πρόσφεραν σε αυτούς θυσίες, δηλαδή σπονδές ή θυσία ζώων. Τους λάτρευαν σε καθιερωμένους ιερούς τόπους, σε ναούς και σε βώμους. Υπήρχαν επίσης οι ανώτεροι θεοί που είχαν περιορισμένες αξίες και οι ενέργειές τους έπρεπε να εγκριθούν από τον Δία. Επίσης θεότητες της θάλασσας και της στεριάς αποτελούσαν οι Νύμφες και οι Μούσες. Στην θέση των ημίθεων ήταν και οι ήρωες όπου διακρίθηκαν για την ανδρεία τους, την αρετή και την εξουπνάδα τους. Οι άνθρωποι της ομηρικής κοινωνίας τιμούσαν ανάλογα και τους νεκρούς κάνοντας προσφορές και σπονδές στους τάφους τους. Για την εξυπηρέτηση θρησκευτικών αναγκών υπήρχαν οι ιερείς, οι μάντεις, οι χρησμοδοί και άλλοι. Σημαντική θέση στον ομηρικό, <<μεταφυσικό>> κόσμο κατέχει η Μοίρα. Έτσι στην Οδύσσεια, ο άνθρωπος δεν είναι δέσμιος της μοίρας του αλλά με την θέληση και αντενέργειά του παλεύει ενάντια στο πεπρωμένο του. Η υπευθυνότητα του ανθρώπου απέναντι στις πράξεις του γίνεται στην Οδύσσεια ηθικό θέμα.

Στην κοινωνία των ομηρικών επών πρωταρχικό κύτταρο είναι η οικογένεια, όπου πολλές οικογένειες αποτελούσαν το γένος, πολλά γένη σχημάτιζαν την φυλή και πολλές φυλές τον λαό.

Από τα ιστορικά γεγονότα του 13^{ου} αι. π.Χ. που εξυμνεί ο Όμηρος φαίνεται πως οι Πρωτοέλληνες, οι λεγόμενοι Αχαιοί είχαν αποκτήσει κοινή φυλετική συνείδηση **Όσον αφορά στην γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Όμηρος**, είναι μια γλώσσα τεχνητή η οποία ουδέποτε μιλήθηκε, αλλά ήταν κατανοητή από όλο τον ελληνόφωνο κόσμο. Το υλικό της προέρχεται από διάφορες διαλέκτους και χρονικές περιόδους. Βάση είναι η ιωνική διάλεκτος όπως είχε διαμορφωθεί τον 8^ο αι. π.Χ. στα παράλια της Μικράς Ασίας. Υπάρχουν ακόμη πολλά αιολικά στοιχεία αλλά και τύποι παλαιότεροι αναγόμενοι στην μυκηναϊκή εποχή. Κάποιοι αττικοί τύποι ενδέχεται να είναι μεταγενέστερες προσθήκες.¹⁶

Πηγές:

[-www.odyssey.com.cy](http://www.odyssey.com.cy)

[-el.wikipedia.org](http://el.wikipedia.org)

[-www.theseis.com](http://www.theseis.com)

Δίας

Ο **Δίας** ή **Ζεός** στην Ελληνική μυθολογία είναι ο νεότερος γιος του Κρόνου(εξού και το πατρωνυμικό **Κρονίδης** που αναφέρεται περισσότερο στην Οδύσσεια) και της Ρέας, εγγονός του Ουρανού και της Γαίας. Είναι η ύψιστη θεότητα του αρχαιοελληνικού πανθέου, καθώς και θεός του ουρανού και του κεραυνού. Ο Δίας υπήρξε ανέκαθεν μετεωρολογικός θεός, ελεγκτής της αστραπής, του κεραυνού και της βροχής και επίσης ήταν ο δυνατότερος και σπουδαιότερος θεός όλων των μυθολογικών όντων και θεών.

Γέννηση

Ο Δίας είναι παιδί του Κρόνου με την Ρέα, και αδελφός των άλλων θεών, της Εστίας, Δήμητρας, Ήρας, του Άδη και Ποσειδώνα. Η γέννησή του αρχίζει με τους πόνους της Ρέας στην Ίδη της Κρήτης, όπου έκρυψε το παιδί της στο σπήλαιο Ιδαίο άντρο. Επειδή ο Κρόνος εξουδετέρωνε τα παιδιά του, καταπίνοντάς τα αμέσως μετά την γέννα, η Ρέα κατέφυγε εκεί, ακολουθώντας την συμβουλή που της είχαν δώσει η Γαία και ο Ουρανός. Όταν γεννήθηκε ο Δίας, η Ρέα ξεγέλασε τον Κρόνο δείχνοντάς του αντί για το νεογέννητο, έναν λίθο τυλιγμένο στα σπάργανα, τον οποίο ο Κρόνος κατάπιε. Ο Δίας όταν μεγάλωσε παρουσιάστηκε μπροστά στον έκπληκτο πατέρα του και, αφού τον μέθυσε τον ανάγκασε να απελευθερώσει τα αδέρφια του.

Τιτανομαχία

Ο Ησίοδος μας μεταφέρει τα περί της μυθικής Τιτανομαχίας. Σύμφωνα με τον μύθο αυτό, ο Δίας και τα αδέρφια του πολέμησαν εναντίον του Κρόνου και των Τιτάνων για την κυριαρχία επάνω στην Γη. Ορμούμενοι από τον Όλυμπο καταπολέμησαν τους Τιτάνες που είχαν οχυρωθεί στον Όρθο. Ο αμείλικτος πόλεμος διήρκεσε δέκα χρόνια, ώσπου ο Δίας έλαβε την συμβουλή της Γαίας, για να κατέβει στα [Τάρταρα] για να απελευθερώσει τους αδελφούς των Τιτάνων, τους Κύκλωπες και τους Εκατόγχειρες. Στα Τάρταρα ο Δίας πάλεψε με το μυθικό τέρας Κάμπη και αφού το νίκησε, απελευθέρωσε τους Κύκλωπες και τους Εκατόγχειρες, οι οποίοι από τότε έγιναν σύμμαχοί του. Οι Κύκλωπες από ευγνωμοσύνη έδωσαν στον Άρη και στον Ποσειδώνα πολεμικά όπλα, και προμήθευσαν τον Δία με τις αστραπές, τη βροντή και το σφυρί, τα οποία από τότε έγιναν σύμβολα της δύναμής του. Οι δε Εκατόγχειρες συνόδευσαν τον Δία στην μάχη και με την βοήθειά τους οι θεοί νίκησαν τους Τιτάνες και τους καταπόντισαν στα Τάρταρα, βάζοντας για φρουρούς τους, τους Εκατόγχειρες. Τον Κρόνο τον φυλάκισαν μαζί με τους Τιτάνες στα Τάρταρα να έχει φρουρό του την Νύχτα, ενώ αργότερα πήρε χάρη και έγινε βασιλιάς των Ηλύσιων Πεδίων, όπου κοιμόταν αιώνια. Ο Δίας και αυτός αναλαμβάνει κατόπιν προτάσεως από την Γαία στους Θεούς την υπέρτατη εξουσία και μοιράζει τον κόσμο σε τρία

βασιλεία: Τον ουρανό, την θάλασσα και τον κάτω κόσμο, θέτοντας για αρχηγούς τον εαυτό του, τον Ποσειδώνα και τον Άδη αντίστοιχα.

Ζεϋς και Μήτις

Κατά τον Ησίοδο, πρώτη σύζυγος του Δία ήταν η ελκυστική Μήτις, θεά της γνώσης. Ο Δίας όμως πήρε χρησμό ότι από τον γιο της Μήτιδας μια μέρα θα έβρισκε την ίδια μοίρα όπως ο πατέρας του (Κρόνος) και ο παππούς του (Ουρανός), οι οποίοι εκθρονίστηκαν από κάποιο παιδί τους. Αφού όμως ακόμα και η μέθοδος του Κρόνου δεν είχε αποδειχθεί αποτελεσματική, ο Δίας αποφάσισε όχι να εξουδετερώσει τα παιδιά του, αλλά την ίδια την Μήτιδα πριν αυτή προλάβει να γεννήσει. Ο Δίας κατάπιε την Μήτιδα, όπως είχε κάνει ο Κρόνος με τα παιδιά της Ρέας. Η Μήτιδα όμως ήδη εγκυμονούσε την Αθηνά, και έτσι το Δία μετά από την ενέργειά του αυτή τον έπιασε τρομερός πονοκέφαλος. Ο Ήφαιστος έσπευσε να βοηθήσει με τα εργαλεία του, και με την βοήθειά του γεννήθηκε η Αθηνά, η οποία ξεπήδησε πάνοπλη μέσα από το κεφάλι του Δία.

Ζεϋς και Ήρα

Η Ήρα, επίσης κόρη του Κρόνου και της Ρέας, ήταν αδελφή και τρίτη σύζυγος του Δία. Οι κρυφές σχέσεις πριν από το γάμο τους έδωσαν ως καρπό την Ήβη, την Ειλείθια (θεά των τοκετών), τον Άρη και, πιθανώς, και τον Ήφαιστο. Πολυτάραχη η σχέση τους, ήταν γεμάτη ραδιουργίες και αντιζηλίες, περιελάμβανε ακόμη και συνωμοσίες ή εναντίωση του ενός απέναντι στη θέληση του άλλου. Υφίσταται η άποψη πως στην έχθρα του ζεύγους ανάγεται στην αντιπαλότητα του πρωταρχικού ζεύγους Ουρανός - Γη και, φυσικά, αντανακλούν την θέση του αρσενικού στα ιστορικά χρόνια της πατριαρχίας.¹⁷

Μπορούμε να αποδώσουμε συνοπτικά τα μυθολογικά και θρησκευτικά μοτίβα του Δία ως εξής :

- Γιός Κρόνου-Ρέας
- Θεός κεραυνού-ουρανού-βροχής
- Τόποι γέννησης Ιδαίον Άντρον
- Μητριαρχική προέλευση
- Κρόνος ή Χρόνος(σταθερότητα, αιωνιότητα)-Saturnus-Ιανός
- Κεραυνός-τσεκούρι- λάβρυς

Άρης

Ο Άρης είναι θεός του πολέμου κατά την ελληνική μυθολογία, γιός του Δία και της Ήρας και η αδελφή του ήταν η Έριδα. Εξαιτίας της ιδιαίτερης πολεμοχαρούς φύσης του αρκετοί συγγραφείς του 19ου αιώνα ισχυρίστηκαν ατεκμηρίωτα ότι ήταν ξένος θεός, καθώς θεωρούσαν ότι η ελληνική φαντασία αποκλείεται να δημιούργησε έναν τόσο άγριο θεό.

---

¹⁷ Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Β', σελ. 160-203

Ο Άρης με την Αφροδίτη (γλυπτική σύνθεση από τον 18^ο αιώνα)

Στους μύθους ο Άρης εμφανίζεται πολεμοχαρής και προκλητικός και εκπροσωπεί την παρορμητική φύση του πολέμου. Είχε δύο γιούς, τον Δείμο και τον Φόβο, που έδωσαν το όνομά τους στους αντίστοιχους δορυφόρους του πλανήτη Άρη. Ο θεός Άρης έλαβε μέρος στον πόλεμο της Τροίας με το μέρος των Τρώων. Συνδέθηκε ερωτικά με την θεά Αφροδίτη, αποκαλύφθηκε όμως από τον σύζυγό της, θεό Ήφαιστο. Χάρη στο γιό του τον Οινόμαο από την Στερόπη ο Άρης έγινε πρόγονος ονομαστών προσώπων όπως του Αντρέα, του Μενελάου, του Αιγίσθου, του Ορέστη, της Ηλέκτρας, του Πυλάδη, του Πιθέα, του Θησέα, του Ιππόλυτου, της Ιφιγένειας, του Δημοφώντα, του Ακάμαντα, του Ευρυσθέα, του Αμφιτρύωνα, της Αλκμήνης, του Ιόλαου, του Ηρακλή, της Αδμήτης, του Κοπρέα, του Αλκάθου, και του Αϊαντα του Τελαμωνίου. Από την κόρη του Αρμονία έγινε πρόγονος των απογόνων του Κάδμου, οι οποίοι είναι ο θεός Διόνυσος, το τέρας Σφίγγα και ονομαστά πρόσωπα όπως Σεμέλη-Θυώνη, η Ινώ-Λευκοθέα, ο Πενθέας, ο Ακταίωνας, ο Μελικέρτης -Παλαιμόνας, ο Λάιος, ο Οιδίποδας, ο Στάφυλος, ο Θόας και ο Άνιος. Από τον Θέστιο ο Άρης έγινε πρόγονος της Αλθαιάς, της Λήδας, του Μελέαγρου, της Δηϊάνειρας, του Τυδέα, του Διομήδη, της ωραίας Ελένης, της Κλυταιμνήστρας, των Διόσκουρων και του Αμφιάραου. Από την Φλεγύα ήταν πρόγονος του θεού Ασκληπιού.

Ήφαιστος

Ο **Ήφαιστος** είναι ο θεός της φωτιάς και της μεταλλουργίας στην ελληνική μυθολογία. Ήταν γιος του Δία και της Ήρας. Αυτό αναφέρεται στους ομηρικούς στίχους, τους οποίους ακολούθησαν οι μεταγενέστεροι συγγραφείς.

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει τα όπλα του Αχιλλέα (εικόνα από αντίτυπο της Ιλιάδας του 19^{ου} αιώνα)

Ωστόσο, ο Ησίοδος παρουσιάζει τον θεό ως τέκνο της Ήρας και μόνο, που γεννήθηκε με παρθενογένεση, χωρίς τη συμμετοχή πατέρα. Γεννήθηκε άσχημος και παραμορφωμένος, τόσο που η ίδια η μητέρα του, η Ήρα, τον πέταξε από τον Όλυμπο από τη ντροπή της. Ο θεός-βρέφος έπεσε στη θάλασσα, όπου τον περισυνέλεξαν η Θέτις και η Ευρυνόμη, οι οποίες τον ανέθρεψαν για εννέα χρόνια. Μόλις μεγάλωσε, ο θεός έστησε αμέσως το πρώτο του σιδηρουργείο στον βυθό του Αιγαίου, σφυρηλατώντας εκεί όμορφα αντικείμενα για τις δύο αυτές θεότητες. Μια μέρα, η Ήρα, ζηλεύοντας τα κοσμήματα της Θέτιδας, ρώτησε επίμονα τη Νηρηίδα για την προέλευσή τους και, όταν ανακάλυψε ότι τα είχε φιλοτεχνήσει ο γιος που η ίδια είχε περιφρονήσει, πήγε, τον πήρε μαζί της και τον ξανάφερε στο βουνό των θεών. Εκεί, του προσέφερε ένα σιδηρουργείο με 20 φουσερά και του έδωσε για σύζυγο την πανέμορφη Αφροδίτη. Σχετικά με την επάνοδο του Ήφαιστου στις κορφές του Ολύμπου υπάρχει και άλλη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία έστειλε δώρο στη μητέρα του ένα μοναδικής τέχνης θρόνο, στον οποίο μόλις κάθισε εκείνη παγιδεύθηκε αυτόματα από αόρατα δεσμά και υποχρεώθηκε να ζητήσει τη βοήθεια του περιφρονημένου γιου της προκειμένου να ελευθερωθεί. Στην Ιλιάδα η Αφροδίτη εμφανίζεται να απατά τον Ήφαιστο με τον γοητευτικό Άρη πάνω στη συζυγική του κλίνη, όπου όμως ο άσχημος όσο και έξυπνος θεός της φωτιάς τους αφνιδιάζει μια μέρα παγιδεύοντάς τους σε ένα λεπτό χρυσό δίχτυ και μετά τους εκθέτει μπροστά σε όλους τους άλλους θεούς. Η άσχημη απεικόνιση του θεού, μάλιστα είναι ο μόνος θεός που παρουσιάζεται άσχημος, κουτσός και περιγελωτός των υπόλοιπων Ολυμπίων φαίνεται ότι απηχεί οικονομικές και κοινωνικές ανακατατάξεις της Εποχής του Χαλκού που παγιώθηκαν στη Γεωμετρική περίοδο που ακολούθησε, όταν διαμορφώθηκε οριστικά η ομηρική μυθολογική παράδοση, και συγκεκριμένα ότι δείχνει την οριστική συγκρότηση μιας ξεχωριστής κοινωνικής τάξης, αυτής των μεταλλουργών των οποίων η εργασία αποτελούσε το τεχνολογικό και παραγωγικό ζενίθ της αρχαίας κοινωνίας εκείνης της περιόδου, αλλά συνάμα αντιμετώπιζε την περιφρόνηση της ανώτερης κοινωνικής τάξης των ευγενών γαιοκτημόνων, οι οποίοι φυσικά έσπευσαν να φανταστούν τον προστάτη θεό των

Ο Διόνυσος και οι τρόποι λατρείας του

Αναπαράσταση του Διονύσου με το τοτέμ του δέρματος του πάνθηρα σε ερυθρόμορφη κλασική κύλικα

Παρόλο που δεν είναι ολύμπιος θεός και ο Όμηρος δείχνει να τον αγνοεί, ήδη από τον 6ο π.Χ. αι., αναπαρίσταται μαζί με τους Ολυμπίους, αν και εμφανίζεται σχετικά απόμακρος. Σήμερα, πολλοί αρχαιολόγοι διαφωνούν με αυτή την άποψη και υποστηρίζουν ότι ήδη στις μυκηναϊκές πινακίδες της γραμμικής Β' αναφέρεται ο Διόνυσος σαν θεός και θεωρούν ότι η υποτίμηση του από τον μεταγενέστερο Όμηρο οφείλεται μάλλον στο ότι οι αοιδοί και οι ραψωδοί απευθύνονταν στις αυλές των βασιλιάδων και των ευγενών και ως εκ τούτου δεν υπήρχε στα ομηρικά έπη χώρος για θεότητες οι οποίες συνδέονταν με το μόχθο και την εργασία των ταπεινών χωρικών και των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, με εξαίρεση τον , πάντα κωμικά και γελοιογραφικά δοσμένο, Ήφαιστο όπως είδαμε, γιατί η μεταλλουργία σχετιζόταν με το σκληρό πυρήνα της αριστοκρατικής ταυτότητας, τα όπλα και τον πόλεμο. Ενίοτε, ο Διόνυσος απεικονίζεται να κάθεται δεξιά του πατρός του στα ολύμπια δώματα. Ως μυθολογική οντότητα «δεν είναι μήτε παιδί ούτε άντρας, αλλά αιώνιος έφηβος, καταλαμβάνοντας μια θέση ανάμεσα στα δύο». Με αυτή τη μορφή, αντιπροσωπεύει «το πνεύμα της ενέργειας και της μεταμορφωτικής δύναμης του παιχνιδιού» γεμάτο πονηριά, εξαπάτηση και στρατηγικές που υποδεικνύουν είτε τη θεϊκή σοφία ή το αρχέτυπο του Κατεργάρη, παρόν σε όλες σχεδόν τις μυθολογίες του κόσμου.

Στην ελληνική μυθολογία, ο Διόνυσος γεννιέται από τον μηρό του πατέρα του, στη νήσο Ικαρία, και παραδίδεται σε δώδεκα νύμφες ή υδάτινα πνεύματα, τις Υάδες, οι οποίες γίνονται τροφοί του θεϊκού παιδιού. Αργότερα, ως ένδειξη

---

¹⁸ Πηγές :

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%89%CF%86%CE%B1%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%82>,

Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Δ', σελ.17-31, τόμος Γ', σελ. 213-18

ευγνωμοσύνης την υπηρεσία τους, οι Υάδες εξυψώθηκαν στο ουράνιο στερέωμα όπου λάμπουν ως αστερισμός των Υάδων. Είναι *Πυριγενής*, και *Λιμναιός*, φέροντας εγγενώς την ποιότητα της 'λίμνης ή του έλους'. Ο Διόνυσος είναι επίσης *Διθύραμβος*, δηλαδή *διγενής*, γεννημένος πρώτα από τη φωτιά και κατόπιν από το νερό, ακολουθώντας την παράδοση ανάλογων αρχέγονων θεοτήτων. Στην αρχαία Ελλάδα αυτή η στενή σχέση μεταξύ δράματος και μυθολογίας συνοψιζόταν στο προσωπίο, τη μάσκα που συμβόλιζε τον ίδιο τον Διόνυσο και μια διαδικασία ταυτόχρονα μέσω της οποίας οι συμμετοχοί αντιλαμβάνονταν μια αναλαμπή των άγριων παράδοξων που συσχετιζόνταν σε μύθους και θεοπίζονταν ως ιεροτελεστίες ή μυστηριακά δρώμενα. Τέτοιες μυστηριακές παραδόσεις ήταν κοινός τόπος στον αρχαίο κόσμο και μερικές είναι γνωστό ότι διήρκεσαν επί χιλιάδες έτη. Για τους αρχαίους Έλληνες το προσωπίο ή *persona* ήταν ένα σύμβολο της ενότητας στη δυαδικότητα. Εκείνος που τη φορούσε ήταν ταυτόχρονα ο ίδιος και κάποιος άλλος, ή γινόταν προσωρινά η *persona* (που στα Ελληνικά σημαίνει *μέσω*, δηλαδή μιλώ μέσω της μάσκας), ένας από τους χαρακτήρες του δράματος (*dramatis personae*). Το προσωπίο 'κρατούσε ενωμένες' τις δύο ταυτότητες και φυσικά έπαιζε το ρόλο της πύλης ανάμεσα σε διαφορετικά βασίλεια ή κόσμους εμπειρίας. Τούτη η μετάβαση στην επικίνδυνη, σκιώδη σφαίρα του κάτω κόσμου, του χάους και του θανάτου είναι βασικό θέμα στη διονυσιακή λατρεία. Όπως παρατηρεί ο Godwin, είναι χαρακτηριστικό των θεών που κατεβαίνουν στον κάτω κόσμο για να λυτρώσουν τις περιπλανώμενες ψυχές.

Στο τέλος της αρχαϊκής εποχής η λατρεία του θεού Διονύσου πήρε μεγάλες διαστάσεις. Στο γεγονός αυτό συνέβαλαν δύο παράγοντες. Από τη μια πλευρά οι Τύρανοι της αρχαϊκής εποχής διευρύνουν τη λατρεία του Θεού στην προσπάθεια να αποδυναμώσουν τις παλαιότερες λατρείες των ηρώων που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των αριστοκρατών. Από την άλλη, ο τρόπος που γιορτάζονταν ο Θεός Διόνυσος βρήκε πρόσφορο έδαφος στην αγροτική παράδοση καθώς μετά τη σκληρή δουλειά του καλοκαιριού και του φθινοπώρου ακολουθούσε το γλέντι και η διασκέδαση. Γι' αυτό άλλωστε και οι τέσσερις γιορτές που γίνονταν προς τιμήν του, πραγματοποιούνταν τους χειμερινούς και εαρινούς μήνες. Αρχικά η λατρεία του Θεού είχε οργιαστικό χαρακτήρα. Δημιουργούσε στο θνητό ένα αίσθημα απεριόριστης ελευθερίας. Αυτός ήταν και ο λόγος που ιδιαίτερα οι γυναίκες της εποχής που ζούσαν αποκλεισμένες από την πολιτική και κοινωνική ζωή, ένιωσαν έλξη προς αυτή τη θρησκεία. Μεταμφιεσμένοι με δέρματα ζώων και έχοντας μια επάλειψη από το κατακάθι του κρασιού στο πρόσωπο τους, οι λάτρεις του έπιναν άφθονο κρασί, μεθούσαν και χόρευαν στη φύση.¹⁹

---

¹⁹ Horst-Dieter Blume, Εισαγωγή στο αρχαίο θέατρο, μτφ. Μαρία Τατρού, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ 2002 Σελ. 29

Αθήνα

Criminal Pierre, Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας, σελ. 181

Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμος Δ', σελ. 39-64

Ορφισμός

1. ανάγλυφη αναπαράσταση του θεού Φάνη των Ορφικών , του αρχέγονου θεού του σύμπαντος και γεννήτορα του Διονύσου Ζαγρέως
2. μωσαϊκό των ελληνιστικών χρόνων με τη μορφή του Ορφέα περιτριγυρισμένου από άγρια θηρία που τα εξημέρωσε με τη μουσική του

Ορφισμός καλείται γενικά η μυστηριακή λατρεία που εμφανίστηκε τον 6ο αιώνα π.Χ. Οι λάτρεις πίστευαν ότι τη διαμόρφωσε ο Ορφέας προβαίνοντας σε μια ριζική αναμόρφωση των μυστηρίων του θεού Διονύσου, δίνοντάς τους μια καθαρά πνευματική προοπτική. Το τελετουργικό του ορφισμού περιλάμβανε νηστείες, καθαρμούς, καθαριότητα βίου, αποχή από βρώση κρέατος και πολλούς εξορκισμούς. Το ζητούμενο μέσα απ'όλα αυτά ήταν η τελική απαλλαγή μέσα από τον κύκλο των διαρκών μετενσαρκώσεων, μετέχοντας σε μια διαρκή μυστηριακή ζωή αποτέλεσμα της οποίας ήταν ο τέλειος εξαγνισμός και η αποκατάσταση της ψυχής στην πρότερη μακαρία κατάσταση της μέσα στην θεία πληρότητα και αθανασία. Ο ορφισμός, όπως και άλλες μυστηριακές λατρείες, θεωρείται ότι προετοίμασε διανοητικά τους μεσογειακούς λαούς για την αποδοχή του χριστιανικού Κυρύγματος. Η διαμόρφωση του ορφισμού σχετίζεται με την πολιτική και οικονομική αστάθεια των αριστοκρατικών καθεστώτων της αρχαϊκής εποχής λόγω της αύξησης της δουλείας, της οικονομικής και λαϊκής εξαθλίωσης και της συνακόλουθης πολιτικής δυσαρέσκειας των λαϊκών τάξεων, επειδή οι απλοί άνθρωποι αισθάνονταν απογοήτευση από την αδυναμία ή την αδιαφορία του ομηρικού πανθέου να τους συνδράμει στα καθημερινά τους προβλήματα. Είναι αμφιλεγόμενο το κατά πόσο ο Ορφέας υπήρξε πραγματικό πρόσωπο και είναι τρεις οι βασικότερες εκδοχές για το βίο του. Στις δυο παλιότερες που ανάγονται στους παλιότερους μύθους και στις μητριαρχικές λατρείες της Εποχής του Χαλκού ο Ορφέας ήταν ο ήρωας που κατάβηκε στον Άδη για να φέρει στη ζωή την αγαπημένη του Ευρυδίκη και ο λυράρης- μάγος που συνόδευσε τον Ιάσωνα στην Αργοναυτική εκστρατεία. Στη τρίτη εκδοχή αναφέρεται σαν προφήτης από τη Θράκη που διαμελίστηκε κι φαγώθηκε από τις γυναίκες πιστές του Διονύσου στα πλαίσια της ωμοφαγίας της διονυσιακής λατρείας ή από τους εξαγριωμένους άνδρες που είχαν οργιστεί με τον Ορφέα επειδή είχε αποσπάσει τις συζύγους τους από την οικογενειακή εστία. Αργότερα, άλλοι έλεγαν ότι ήταν υπαρκτό πρόσωπο και άλλοι μυθολογικό. Όσον αφορά την ουσία του ορφισμού φαίνεται ότι υποστηρίζει την ιδέα της μεταθανάτιας ζωής όπου ο άνθρωπος ανάλογα με το βίο του στον Επάνω Κόσμο είτε

ανταμοίβεται είτε τιμωρείται, ιδέα που μάλλον αποτελούσε δάνειο από την πανάρχαια μητριαρχική λατρεία των Ελευσινίων Μυστηρίων ή από παρόμοιες μυστικιστικές λατρείες της Ανατολής (Ισιδα, Κυβέλη κτλ.). Για αυτό το λόγο οι θνητοί όφειλαν να εξαγνίσουν το σώμα τους ώστε να λυτρωθεί η ψυχή τους στον άλλο κόσμο. Οι εξαγνισμοί έπαιρναν πολλές μορφές όπως καθαρτήρια λουτρά , νηστείες, συμμετοχή σε ομαδικές τελετές. Οι Ορφικοί επαναδιατόπωσαν το μύθο της γέννησης του Διόνυσου, λέγοντας ότι επειδή ο Δίας οργίστηκε με τους Τιτάνες που έφαγαν ζωντανό το βρέφος Διόνυσο, τον οποίο οι Ορφικοί αποκαλούσαν Ζαγρέα, έριξε τον κεραυνό του και τους έκανε στάχτη από την οποία μετά έπλασε το ανθρώπινο γένος. Γι' αυτό οι άνθρωποι έχουν μέσα τους τόσο το αγαθό, θεϊκό στοιχείο (το Διόνυσο Ζαγρέα), όσο και το κακό, αμαρτωλό στοιχείο (τους Τιτάνες) το οποίο και πρέπει να καταπολεμηθεί μέσα από τη συμμετοχή των ανθρώπων σε μικρές ομάδες, σέκτες μνημένων που έκαναν τελετές με σκοπό τον εξαγνισμό από το τιτανικό στοιχείο και την απελευθέρωση από τα πάθη τους. ²⁰

Η θέση της γυναίκας στην Αρχαία Ελλάδα(Αθήνα-Σπάρτη)

ΑΘΗΝΑ

Οικογένεια : Η πρώτη κύρια δυσκολία που αντιμετώπιζε ένα νεογέννητο κορίτσι ήταν να του επιτραπεί να ζήσει. Εξαρτιώταν άμεσα απ' την απόφαση του πατέρα η έκθεση του νεογνού σε μια ερημική περιοχή, καθώς η γέννηση ενός θηλυκού μέλους θεωρούνταν ανώφελο και επιπρόσθετο έξοδο για τον οίκο ,εφόσον σε ένα κατεξοχήν πατριαρχικό σύστημα, δεν είχε την δυνατότητα να διατηρήσει το οικογενειακό όνομα και τα οικογενειακά περιουσιακά στοιχεία. Βασική αρχή της αθηναϊκής κοινωνίας ήταν το ότι η γυναίκα τελούσε μονίμως υπό ανδρική κηδεμονία. Μέχρι τον γάμο εξαρτάται από τον πατέρα. Όταν έφθανε στην αποδεκτή κοινωνικά ηλικία γάμου, που υπολογιζόταν με βάση τη γυναικεία ήβη, ο πατέρας επέλεγε τον μέλλοντα σύζυγο. Σπάνια, η γυναίκα αποτελούσε έπαθλο αγώνων που προκήρυσσε ο πατέρας της. Βασική της ευθύνη μετά το γάμο είναι η διαχείριση του οίκου. Ο σύζυγος και κύριος του σπιτιού από την πρώτη στιγμή αναλάμβανε να εξηγήσει το βασικό καθήκον στην νεαρή γυναίκα του. Κατοικούσε στον γυναικωνίτη (που περιλάμβανε τον κοιτώνα των συζύγων, τα δωμάτια των κοριτσιών και τα διαμερίσματα που εργαζόνταν οι δούλες). Επέβλεπε και κατεύθυνε τους δούλους και φρόντιζε για την σωστή τακτοποίηση των αγαθών και πραγμάτων του σπιτιού. Οι αριστοκράτισσες ασχολούνταν επίσης με την

---

²⁰ Jaeger, Werner, <<Θρησκευτικότητα και ορφισμός>>, Ευθύνη, 242 (1992), σελ. 81- 82, Μπολιάκη Ελένη, <<Ορφισμός, Αρχαία Ελληνική Θρησκεία και Χριστιανισμός>>, Θεολογία τομ. 74, τεύχος 2ον, (Ιούλιος- Δεκέμβριος 2003), σελ. 741-760, Μ.Ρ Nilsson, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Θρησκείας*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2008, σελ. 192-234

υφαντική, το ράψιμο ρουχισμού, την ανατροφή των παιδιών και δεν έβγαιναν καθόλου από το σπίτι. Αντίθετα οι φτωχές δούλευαν εκτός σπιτιού ως εργάτριες μαλλιού, τροφοί, συλλέκτριες καρπών και σε μεγαλύτερη ηλικία πωλήτριες.

Κοινωνία: Συμμετείχαν στις κυριότερες θρησκευτικές εορτές της πόλης (Λήναια, Ανθεστήρια, Παναθήναια). Ουσιαστικότερη συμμετοχή είχαν στα θεσμοφόρια (αφιερωμένα στην Δήμητρα). Σ' αυτά βασική αρχή ήταν ο αποκλεισμός του ανδρικού φύλου και η συγκρότηση ένωσης γυναικών. Οι σύζυγοι απλά έδιναν την συγκατάθεση τους και αναλάμβαναν τα προβλεπόμενα έξοδα. Στα πλαίσια της λατρείας των γυναικείων θεοτήτων υπήρχε το ιερατικό αξίωμα που αποσκοπούσε στην επίβλεψη και διεύθυνση λατρευτικών τελετών. Αποτελούσε κληρονομικό δικαίωμα για γυναίκες ιερείς ή αγοράζονταν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Οι εταίρες είχαν γνώσεις λογοτεχνίας και δεν τους ήταν άγνωστη η τέχνη. Συμμετείχαν ελεύθερα σε συμπόσια ανδρών. Τις θαύμαζαν και έστηναν για αυτές χρυσά αγάλματα ενώ οι ποιητές τις εγκωμίαζαν σε ποιήματα.

Πολιτική: Στη πολιτική η γυναίκα θεωρείται ανύπαρκτη αφού δε θεωρούνται πολίτες. Δεν έχουν το δικαίωμα καταγραφής στους καταλόγους πολιτών μόνο σε καταλόγους φατρίας τους. Δεν έχουν δικαίωμα κατοχής εγγείου ιδιοκτησίας και κληρονομιάς και δεν μπορούν να ασκήσουν δικαιοπραξίες. Ταυτόχρονα όμως έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην μεταβίβαση ιδιότητας πολίτη και αυτό μόνο στον γάμο. Ο μόνος νόμιμος γάμος ήταν εκείνος που ένωνε έναν πολίτη με μια αστή, κόρη ενός άλλου πολίτη. Απέβλεπε στην ομοιογένεια και συνοχή πολιτικού σώματος. Ένας αθηναίος ήταν απαραίτητο να έρθει εις γάμου κοινωνία για να μην θεωρηθούν τα παιδιά του νόθα. Εάν επρόκειτο για αγόρια μόνο έτσι θα μπορούσαν να αποκτήσουν την ιδιότητα του πολίτη και το δικαίωμα στην πατρική κληρονομιά. Επίκληρος ήταν μια γυναίκα μόνη κληρονόμος της πατρικής περιουσίας. Επειδή δεν είχε το δικαίωμα κατοχής γης, συνεπώς ούτε κληρονομιάς, ο πλησιέστερος συγγενείς είχε το δικαίωμα να τη διεκδικήσει σε γάμο για θέματα διαφύλαξης περιουσίας του οίκου και διατήρησης των γενεών.

ΣΠΑΡΤΗ

Λόγω της ολιγανθρωπία η μητρότητα κατείχε εξέχουσα σημασία. Τα θηλυκά μέλη παρέμεναν σ' αυτή μέχρι κάποια ηλικία. Μετά το αναλάμβανε το κράτος όπως και τα αγόρια. Κατάλληλη ηλικία γάμου ήταν τα 20 όπου ολοκληρωνόταν η βιολογική ανάπτυξη, σε αντίθεση με την Αθήνα που παντρευόταν στην εφηβεία. Ο πατέρας αναλάμβανε να βρει γαμπρό για την γαμήλια συμφωνία. Συνηθίζονταν η αρπαγή γυναικών από τους άνδρες. Στο σπίτι του γαμπρού την αναλάμβανε μια γυναίκα του σπιτιού, η νυμφευτρία. Της έκοβε τα μαλλιά και τη; Φόραγε ανδρικά ρούχα. Τη νύχτα την επισκεπτόταν ο γαμπρός με σκοπό τη συνεύρεση. Αυτός ο γάμος έμενε για χρόνια κρυφός. Αν από τον γάμο δε προέκυπταν απόγονοι, τότε λυόταν. Οι γυναίκες δεν ασχολούνταν με την οικιακή οικονομία και δε καταπιάνονταν με το νοικοκυριό και ασχολίες του σπιτιού. Γι' αυτό είχαν τις δούλες.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ: Μετά τη γέννηση παραδίδονταν στις οικογένειες τους για να ανατραφούν εφόσον δε παρουσίαζαν κάποια καχεξία ή δυσμορφία. Η έκθεση τους δεν αποτελούσε υπόθεση του πατέρα αλλά απόφαση της

Γερουσίας(κρατική υπόθεση).Η πολιτεία από κάποια ηλικία θεωρούσε τα παιδιά κτήμα της και αναλάμβανε την αγωγή τους. Η εκπαίδευση τους δε διέφερε από εκείνη των αγοριών. Συναναστρεφόταν σε αγέλες για να σκληραγωγηθούν, υπόκειντο σε αθλητικές δοκιμασίες και διαφόρων ειδών κακουχίες ελαφρώς ενδεδυμένα. Παράλληλα εμφανιζόταν στις θρησκευτικές εορτές μύησης. Μεγαλύτερο βάρος το απέδιδαν στη σφυρηλάτηση κοινωνικών δεσμών μεταξύ ελευθέρων Σπαρτιατών-τισσών.Σε δεύτερη μοίρα ερχόταν η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή. Βασικά η επιλογή συζύγου αποτελούσε η εμφάνιση της γυναίκας ενώ δευτερεύοντα ρόλο έπαιζε η προίκα. Η Σπαρτιατική τους αγωγή τους προσέδιδε μια πιο αρρενωπή συμπεριφορά από τις γυναίκες των άλλων πόλεων. Συναισθανόμενες την αυξημένη κοινωνική τους θέση λειτουργούσαν έχοντας την πλήρη υποστήριξη του κράτους. Επίσης λόγω της ολιγανδρίας μοιράζονταν την ίδια γυναίκα ως και 5 άνδρες με στόχο την παιδοποιία.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Δεν είχαν άμεση συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα. Ασκοούσαν επιρροή στους άνδρες τους. Όμως η θεώρηση της Σπάρτης ως γυναικοκρατούμενης πόλης έχει να κάνει κυρίως με τη σχετική ελευθερία και ανεξάρτητη οικονομική θέση στη Σπαρτιατική πολιτεία. Πατρούχος είναι το αντίστοιχο της επίκληρου . Όμως η πατρούχος μοναχοκόρη είχε δικαίωμα να κληρονομήσει την περιουσία του πατέρα της και ως προίκα. Και ο πατέρας εν ζωή προίκιζε με ένα σεβαστό περιουσιακό στοιχείο την κόρη του . Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη τα 2/5 της γήσιμης έκτασης ανήκαν σε γυναίκες τον 4^ο αιώνα π.Χ. .Αυτό ενδέχεται να οφειλόταν και στην ολιγανδρία λόγω των ανεπάλληλων πολέμων. Δε δειλίαζαν να μιλήσουν. Όταν μια ξένη ρώτησε τη Γοργώ(θυγατέρα του Κλεαμένη Α & σύζυγος του Λεωνίδα) γιατί οι Σπαρτιάτισσες ήταν οι μόνες που εξουσίαζαν τους άνδρες τους ,εκείνη της απάντησε <<γιατί είμαστε οι μόνες που γεννάμε άνδρες?>> ²¹

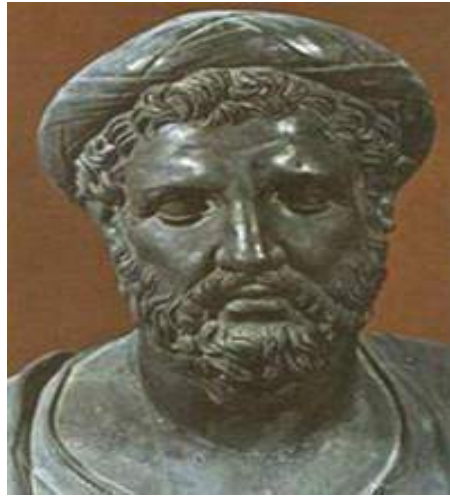
Πυθαγορισμός

Κατά τον 6^ο π.Χ αιώνα εμφανίστηκε με φιλοσοφική-θρησκευτική διδασκαλία με σημαντικές πολιτικές προεκτάσεις, ο πυθαγορισμός, που έλαβε το όνομα του από τον φιλόσοφο Πυθαγόρα τον Σάμιο (έζησε γύρω στο 530 π.Χ), γόνο αριστο-κρατικής οικογενείας που εξαιτίας πολιτικών αναταραχών στην πατρίδα του, α-ναγκάστηκε να εγκατασταθεί στην Κάτω Ιταλία όπου δίδαξε, βρήκε πολλούς και αφοσιωμένους μαθητές και έζησε εκεί το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του. Βασική του διδασκαλία για την οποία γνωρίζουμε ό,τι έγραψαν οι οπαδοί του πολλά χρόνια μετά το θάνατο του ηγέτη τους στον οποίο από νωρίς απέδωσαν ημιθεϊκές, μαγικές

²¹

A. Andrewes, *Αρχαία Ελληνική Κοινωνία*, MIET Αθήνα 1987, σελ. 123-39, 339-61,
www.istorikathemata.com/2012/10/the-social-position-of-women-in-ancient-Athens-and-Sparta

δυνάμεις , ήταν η πίστη στην ύπαρξη μεταθανάτιας ζωής και στην μετεμψύχωση, δηλαδή στην αναγέννηση του ανθρώπου με διάφορες μορφές α-

Ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής του Πυθαγόρα

ναλόγως του τρόπου με τον οποίο είχε διάγει το βίο του και για αυτό οι μαθητές του θεωρούσαν ότι το ανθρώπινο σώμα έπρεπε να εξαγνιστεί με διάφορες τελετές, με νηστεία, ενώ συνιστούσαν αποχή από την κρεοφαγία και πιθανόν από τη σεξουαλική πράξη, τουλάχιστον για τους πιο μνημένους στον πυθαγορικό βίο. Για τον Πυθαγόρα η αρμονία του σύμπαντος συνίσταται στην ισορροπία των αντιθέτων και γι' αυτό το λόγο δίδασκε πως η μουσική και η μαθηματική γνώση μπορούν να αποκαλύψουν στον άνθρωπο τα μυστικά της Φύσης και του Κόσμου, άρα και να τον φέρουν σε επαφή με τους Θεούς που ρυθμίζουν την κίνηση του Σύμπαντος. Οι μαθητές του Πυθαγόρα, όπως και ο δάσκαλος τους, απέδιδαν στους αριθμούς ιερές δυνάμεις και αυτό φαίνεται από την ανάπτυξη της ιεράς τετρακτύος, ενός γεωμετρικού συμβόλου που αποτελείται από τους δέκα πρώτους αριθμούς σε τέσσερις σειρές που σχηματίζουν ένα τρίγωνο. Οι αριθμοί έχουν για αυτούς ιερή, αλληγορική σημασία με την ιερά τριάδα να ταυτίζεται με το Χρόνο και τον υπέρτατο Θεό που αγκαλιάζει παρελθόν, παρόν και μέλλον. Η ιερότητα του αριθμού "τρία" μάλλον προήλθε από τις μακραιώνες φυσικές παρατηρήσεις των πρωτόγονων ανθρώπων (π.χ τριμερής φάση του φεγγαριού) και από την ταύτιση της τριμερούς διαίρεσης με τους Θεούς, καθώς αυτή αντιστοιχεί στις φάσεις της ανθρώπινης γέννησης, της ζωής και του θανάτου. Άλλοι αριθμοί σαν το "πέντε" γρήγορα ταυτίστηκαν με την ασυμμετρία του σύμπαντος, ενώ το "τρία μαζί με το τέσσερα και το πέντε" εκλήφθηκαν σαν μια ιερή τριάδα γιατί συμβόλιζαν την υπαγωγή των αντίθετων τάσεων και ροπών στην αθέατη κοσμική αρμονία. Ο Κόσμος ως ενότητα αντιθέτων φαινόταν μέσα από τη διδασκαλία του Πυθαγόρα για την ύπαρξη αντίθετων, μα ισόρροπων δυνάμεων όπως φως-σκότος, θερμό-ψυχρό κτλ. Και μέσα από τη δυϊστική σύλληψη του ανθρώπου ο οποίος είναι μια ενότητα πνεύματος (τελειότητα) και υλικού σώματος (ατέλεια) και που πρέπει να εξαγνιστεί με διάφορες καθαρτήριες πρακτικές και τελετές. Οι μαθητές του χωρίζονταν για πολλούς αιώνες μέχρι το τέλος της αρχαιότητας σε δύο ομάδες : στους ακουσματικούς που αποτελούσαν το Ομακόειον, δηλαδή την κλειστή σέκτα των μαθητών που ακούνε τη διδασκαλία μέσα από συμβολισμούς με θρησκευτικό, τελετουργικό χαρακτήρα και στους μνημένους οι οποίοι ήταν οι πιο

μορφωμένοι που είχαν εντρυφήσει στη βαθύτερη πυθαγορική διδασκαλία και προορίζονταν για αρχηγοί του Ομακοείου του οποίου οι μαθητές όφειλαν να ακούνε και να υπακούνε στους δασκάλους τους χωρίς να ρωτούν ή να εγείρουν αμφισβητήσεις. Είναι σαφές ότι ο πυθαγορισμός δανείστηκε πολλά στοιχεία από τον ορφισμό και άλλες μυστηριακές τελετές, αλλά εξαρχής είχε ένα κλειστό, αριστοκρατικό χαρακτήρα καθώς σε αντίθεση με τους ορφικούς, οι Πυθαγόρειοι πίστευαν ότι μόνο λίγοι είχαν τις ανώτερες πνευματικές και ψυχικές δυνάμεις που απαιτούνταν για να μνηθούν στη διδασκαλία του Πυθαγόρα, γι' αυτό και σε όλες τις ελληνικές πόλεις οι ομάδες των Πυθαγορείων σχετιζόνταν με τα αριστοκρατικά γένη και την ολιγαρχική παράταξη, και οι δημοκρατικοί τους αντιμετώπιζαν με καχυποψία ή και με ανοιχτή εχθρότητα, ιδιαίτερα στις πόλεις της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας όπου οι Πυθαγόρειοι απέκτησαν μεγάλη δύναμη στη διάρκεια της αρχαϊκής και κλασσικής εποχής και στήριξαν την αριστοκρατική και ολιγαρχική πολιτική οργάνωση των ελληνικών αποικιών κατ' αναλογία με τον εκλεκτικιστικό χαρακτήρα της οργάνωσης των Ομακοείων τους.²²

Βιβλιογραφία

- Δ. Θεοχάρης, *Νεολιθικός Πολιτισμός*, ΜΙΕΤ Αθήνα 1993
- G. Thomson, *Η Αρχαία Ελληνική Κοινωνία. Το Προϊστορικό Αιγαίο*, εκδόσεις Κέδρος Αθήνα 1989
- R. Treuil- P. Darcque- J. Poursat- G. Touchais, *Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου*, εκδόσεις Καρδαμίτσα Αθήνα 1996
- M.P Nilsson, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Θρησκείας*, εκδόσεις Παπαδήμα Αθήνα 2008
- A. Andrewes, *Αρχαία Ελληνική Κοινωνία*, ΜΙΕΤ Αθήνα 1987
- Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Α' και Β'
- Β. Κάλφας-Γ. Ζωγραφίδης, *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Αθήνα 2006
- Φ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνών – Το Βήμα, Αθήνα 2013, τόμοι Α' έως Δ'
- Horst Dieter Blume, *Εισαγωγή στο Αρχαίο Θέατρο*, ΜΙΕΤ Αθήνα 2002
- Crimal Pierre, *Λεξικό Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας*, χ.χρ.
- *Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου*, τόμος 16, Αθήνα 1967, σελ. 495-506

---

²² *Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου*, τόμος 16, Αθήνα 1967, σελ. 495-506
Β. Κάλφας-Γ. Ζωγραφίδης, *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα 2006, σελ. 47-60

- J. Werner, “Θρησκευτικότητα και Ορφισμός”, *Ευθύνη*, τεύχος 242 (1992), σελ. 81-84
- Ε. Μπολιάκη, “ Ορφισμός, Αρχαία Ελληνική Θρησκεία και Χριστιανισμός”, *Θεολογία*, τόμος 74, τεύχος 2ο (2003), σελ. 740-760